УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

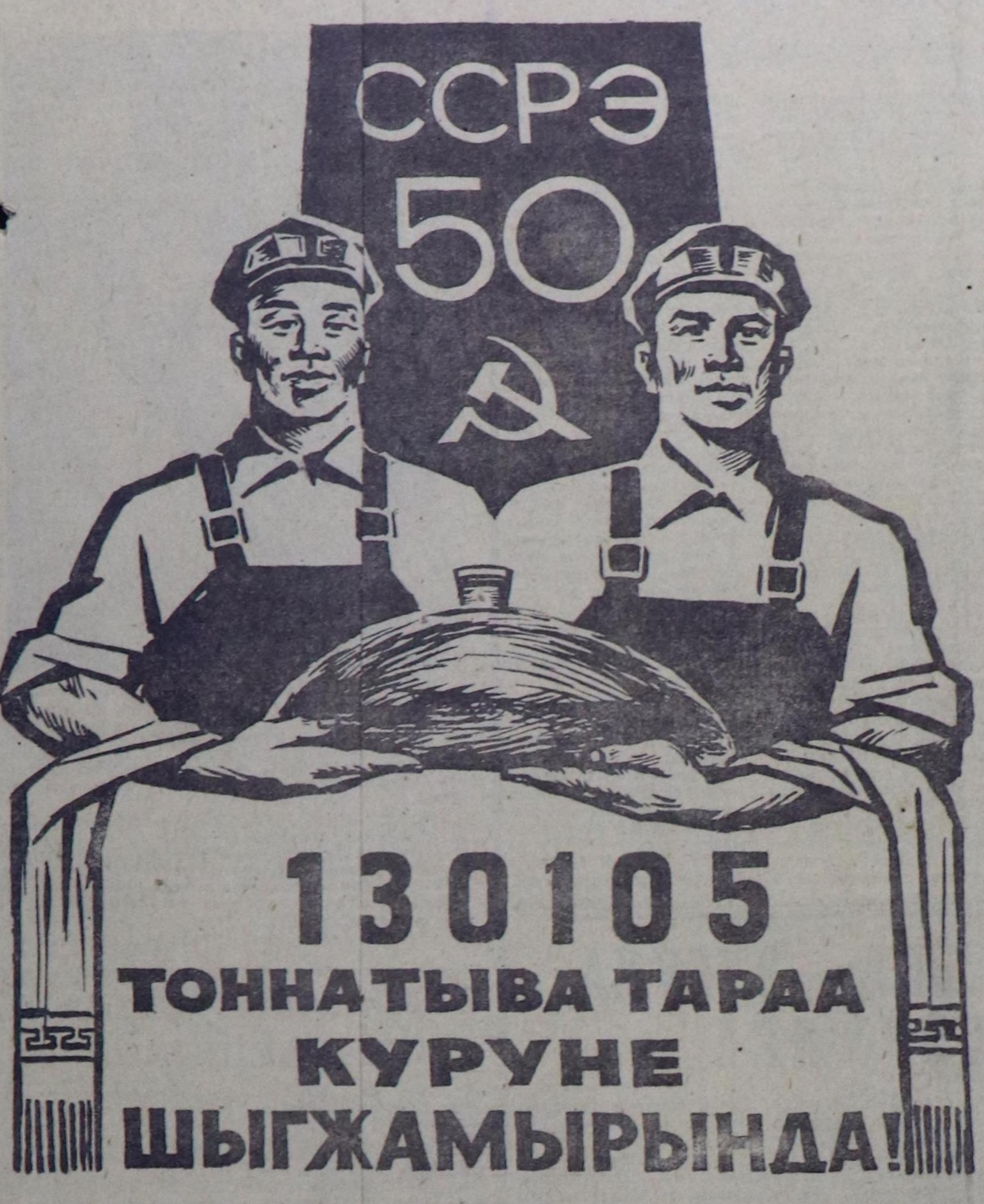

Көдээниң ажыл-ишчилери! Черни, техниканы, күш-ажылчы болгаш материалдыг курлавырларны ажыл-агыйжы ажыгланар: Бүгү көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидиңер, продукция бүдүрерин көвүдедиңер, ооң бот-үнезин чиигедиңер!

(ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 55 ЧЫЛ ОЮНГА СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл.
ОКТЯБРЬ
26
ЧЕТВЕРГ
№ 253 (9021).
өртээ 2 коп.

АНЫЯК АЖЫЛЧЫН АҢГЫ

Профтехөөредилгениң күрүне системазының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы

...Кремльдиң Улуг ордузу. Бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлери, башкылар, профтехучилищелерниң кижизидикчилери, күш-ажылдың хоочуннары болгаш келир үениң бүдүрүлгечилери, көскү совет эртемденнер, бүгү эвилелдешкен республикалардан профтехөөредилге системазының организацияларының удуртукчулары анаа чыглып келген. Хуралдың аалчылары — Болгария, Венгрия, ГДР, Куба, Моол, Польша, Чехословакияның аныяк ажылчыннарының профессионал белеткелиниң талазы-биле министерстволарының болгаш төп албан черлериниң удуртукчулары.

Эштер А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев оларны чөвүлел хуралдың киржикчилери алдыш часкаашкыннары-биле уткаан. Президиумда — СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы Г. Ф. Сизов, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников, ССРЭ-ниң министрлери, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, министерстволарның, ведомстволарның удуртукчу ажылдакчылары.

Чыылганнар СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгааннар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичевке сөс берген. Чөвүлел хуралдың киржикчилеринге партияның Төп Комитединиң байырлыг чагаазын ол номчаан, ону чыылганнар диңмиттиг алдыш часкаашкыннары-биле уткаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле комитединиң даргазы А. А. Булгаков илеткел кылган.

Совет профессионал школа баштайгы ФЗУ школаларындан амгы үениң профессионал-техниктиг училищелеринге чедир орукту эрткен дээрзин ол чугаалаан. Совет эрге-чагырганың чылдарында заводтар, фабрикалар, тудуглар, колхозтар болгаш совхозтарже 30 миллион ажыг аныяк бүдүрүлгечилерни чоруткан. Чүгле сөөлгү он чылда дээди болгаш ортумак эртемниг ажылчыннарның саны чуртка 38,6 хуудан 55 хуу чедир өскен.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, профтехөөредилгениң системазы бедик мергежилдиг ажылчыннар белеткелин бедик темпилиг чорудуп турар. Чүгле бо беш чылдың бүдүн чартык чылында улус ажыл-агыйынче үш чартык миллион мергежилдиг ажылчыннарны ооң өөредилге черлеринге белеткээн болгаш улус ажыл-агыйынче чоруткан.

ССРЭ-ниң тургустунганының бүгү улусчу байырлалының мурнуу чарында онза демдеглээр чүве болза, национал кадрлар белеткээр талазы-биле профессионал-техниктиг өөредилге системазының киирген салыышкыны улуг болган дээрзин илеткелчи ооң ынай демдеглээн. Сөөлгү ийи он чылда профессионал-техниктиг училищелер доозукчулары чуртка 3 катаптан хөй көвүдээн, а Туркменияга болгаш Казахстанга ол 6 катап, Узбекистанга болгаш Арменияга — 8, Киргизияга болгаш Таджикистанга — 11, Молдавияга — 16 катап көвүдээн.

Илеткелчи ооң ынай профтехөөредилге системазынга өөредилге-кижизидилгелиг ажылды улам сайзырангайжыдарының айтырыгларынга доктааган.

(СЭТА).

Италияның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Москвада

Италияның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Джулио Андреотти Совет чазактың чалааның ёзугаар албан ужурунда октябрь 24-те Москвага келген.

Италияның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шиметтинген Внуково аэродромунга Д. Андреоттини, ону үдеп чоруурларны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчылары К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң министрлери А. А. Громыко, Б. П. Бугаев, С. А. Оруджев, Н. С. Патоличев, А. М. Тарасов болгаш өске-даа албан кижилери уткаан.

Италияның Совет Эвилелинде элчини Федерико Сенси база уткаан.

Ужудуушкун шөлүнге Москва гарнизонунуң шериглериниң хүндүлел таңныылын чыскаалдырган, ийи чурттуң күрүне гимннерин күүсеткен.

Италияның чазак баштыңы-биле кады Москвага Италияның даштыкы херектер министри Джузеппе Медичи, Италияның банк эргелекчизи Гуидо Карли болгаш өске-даа албан кижилери чедип келген.

(СЭТА).

Совет-итали чугаалажыышкыннар

Октябрь 24-те Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин биле Италияның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Д. Андреоттиниң аразынга чугаалажыышкыннар эгелээн. Чугаалажыышкыннар ажык болгаш билчиишкинниг эрткен. Аңаа Европаның айыыл чок чорук айтырыгларының база делегейниң чогуур өйү келген өске-даа айтырыгларының талазы-биле санал-оналды чугаалашкан.

(СЭТА).

БЕЛОРУССИЯНЫҢ МИЛЛИОНУ

Белоруссия бо чылдаагы ышкаш, ынча картофельди кажан-даа күрүнеге садып көрбээн. Республика бодун ол талазы-биле бүрүн хандыртының алган болгаш ниити-эвилел фондузунга бээрин дыка көвүдеткен. Чурттуң хоорайлар, үлетпүр төптеринге миллион тонна ажыг картофельди сөөртүп чоруткан. Картофельдиң дүжүдү бедик болуп, Минск, Брест, Гродно болгаш өске-даа чамдык областарга гектардан-на 150—170 центнер картофельди алган.

Чедиишкинниң чүү хандырганыл? Картофельди эки черлерге тараан, гектар бүрүзүнге минералдыг чемишчидилгелер-биле кады органиктерни 30—50 тоннаны чашкан. Шөлдерге кол черлерни бедик дүжүттүг үрезиннер ээлээн турган, картофель сортунуң кажан быжа бээрин барымдаалап, аңгы-аңгы хуусааларда тарып олурткулаан. Чемиштиг бүдүмелдери байлак «Белорусский ранний», «Зазерск», «Огонек», «Темп» болгаш өске-даа сорттарны тарыгылаан.

Механизаторлар картофель тарылгазын эки ажаап, хоралакчылар, аарыглардан ону камгалаан. Ажаап алыышкын үезинде бүдүрүлге черлеринден немелде техниканы берген, ынчангаш ажаап алыышкын шөлүнге картофель ажаар сес муң ажыг комбайн, 17 муң хире казыкчылар ажылдап турган. Сорттаар черлер муң ажыг турган.

Белеткел организациялары, хереглел кооперациязы колхозтар, совхозтардан болгаш көдээ чондан картофельди үүктел чокка хүлээп алырын хандырар дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

Амгы үеде көдээ ажыл-ишчилер белеткел болгаш транспорт организациялары-биле кады Россия Федерациязының болгаш Ортаакы Азияның чамдык районнарынче үрезинге хереглээр 400 муң тонна картофельди сөөртүп чорударын дүргедедир дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

(СЭТА).

ТЫВАНЫҢ ТАРААЖЫЛАРЫНЫҢ ЮБИЛЕЙГЕ БЕЛЭЭ

Тываның тараажылары чаагай дүжүт дээш демиселин эрес-шудургу үргүлчүлевишаан. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарын ажып эртеринге бистиң көдээ ишчилеривисти онза сорук киирген улуг күш болза, хүн келген тудум улам чоокшулап орар кайгамчык байырлал — ССРЭ-ниң 50 чыл болур юбилейи ол. Орденниг Тываның юбилейге эң-не төлептиг, эң-не үнелиг күш-ажылчы белектериниң бирээзи — Төрээн чурттуң шыгжамырынга болдунар-ла хөй тарааны урары болур.

Солуннуң бо номерин оруп турда, республиканың тараа продуктулар эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы С. М. НЕДЕЛИН-биле бистиң корреспондентивис кыска беседаны кылган. Ооң харыыларын мооң адаанда киирдивис.

* * *

— Республиканың ажыл-агыйларындан октябрь 25-тиң кежээкиниң 5 шакка чедир шупту 130.105 тонна тараа күрүне шыгжамырынга кирген. Ол дээрге Тываның тараажылары бо чылын ийи пландан хөй тарааны Төрээн чуртка күш-ажылчы белек кылдыр сөңнээни болур.

Бо чылын бистиң көдээ ажыл-ишчилеривиске шүүделдиг күс таваржыпкан. Ылаңгыя Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнар дүжүт дээш демиселин ёзулуг-ла хар кырында чорудуп турар дизе хоорем эвес. Хар эрте дүшкен Бии-Хемниң ажыл-агыйлары күрүнеге тараа садар талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгезин нагда-ла ажырзадаа, ону бо хүннерде 20.000 тонна чедир дээш демисежип турар.

Сөөлгү хүннерде бистиң тараа хүлээп алыр пунктуларывыска ниитизи-биле хүнде-ле 500—1000 тонна чедир тараа кирип турган. Ылаңгыя октябрь 22-де эң хөй 1200 тонна тараа күрүне шыгжамырынга кирген. Ол талазы-биле районнардан Улуг-Хем биле Чөөн-Хемчик мурнуку одуруда чоруп турар. Олардан хүнде-ле ортумаа-биле 200—500 тонна тарааны хүлээп ап тур бис.

Тус-тус ажыл-агыйларны алгаш көөр болза, «Өөк», «Улуг-Хая» совхозтардан, Таңдының «Революцияның чалбыыжы», Бии-Хемниң «Хадың» колхозтарындан хөй тараа урдунган. Бо колхозтар болгаш совхозтар сөөлгү үеде хүннүң-не тус-тузунда 100—200 тонна чедир тарааны чедирип кээп турган.

Эң хөй тарааны Төрээн чурттуң шыгжамырынга урап аазаан тараалаң таңдыжыларның бөгүнгү чедиишкини бистиң өөртүп турар. Районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге 56 муң тонна тараа садар дээн бедиткен социалистиг хүлээлгезин күүседи берген. Таңды районнуң ажыл-агыйларындан кирген тарааның шынары өске районнарынындан дээре болуп турарын онзалап демдеглээр херек. Күрүнеге бо чылын дужаап турар тарааның шынарының дугайын чугаалаар болза, бир дугаарында ол районнуң болгаш Каа-Хемниң колхозтарын, совхозтарын адаар апаар. Тараазының шөлү тайга эдектедир туруп турар Каа-Хем районнуң «Тиилелге» болгаш Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозтарны санаваска, ук районнарның бүгү-ле ажыл-агыйлары бо күзүн эки шынарлыг, хөй тараа-биле Төрээн чуртун өөрткеннер.

Беседазының төнчүзүнде С. М. Неделин Советтиг Тываның көдээ ажыл-ишчилери юбилейлиг чылдың дүжүдүнүң тараазын күрүне шыгжамырынга киирерин ам-даа үргүлчүлээр апаарын демдеглээн.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң малчыннары хынамчалыг чорудуп турар. Кыштагларда 64 кажааның 57-зин септеп дооскан.

Эш Нурзаттың удурткан № 1 хойжу бригада 13 кыштагның кажааларын бүрүнү-биле септеп, чылыглаан. 10 тонна өдекти болген. 270 тонна сигенни, 80 тонна мал чеми тарааны кыштагларда сөөртүп чедирген.

Суму Дамчаның удурткан бригадазы кыштаглаашкынга эки белеткенип турар.

К. МААДЫ.

Күрүнеге тараа садары районнар аайы-биле мындыг болган:

Районнар	Планы.	Сатканы	Хуузу	Районнар	Планы.	Сатканы	Хуузу
	(тонна)				(тонна)		
ТАҢДЫ	56000	55607	99,3	ЧӨӨН-ХЕМЧИК	4.940	5234	105,9
БИИ-ХЕМ	13000	19190	147,6	БАЙ-ТАЙГА	130	188	144,6
КАА-ХЕМ	27.000	36838	136,4	КЫЗЫЛ	5000	5775	115,5
УЛУГХЕМ	5.580	5871	105,2	БАРЫЫН-ХЕМЧИК	1300	894	68,7

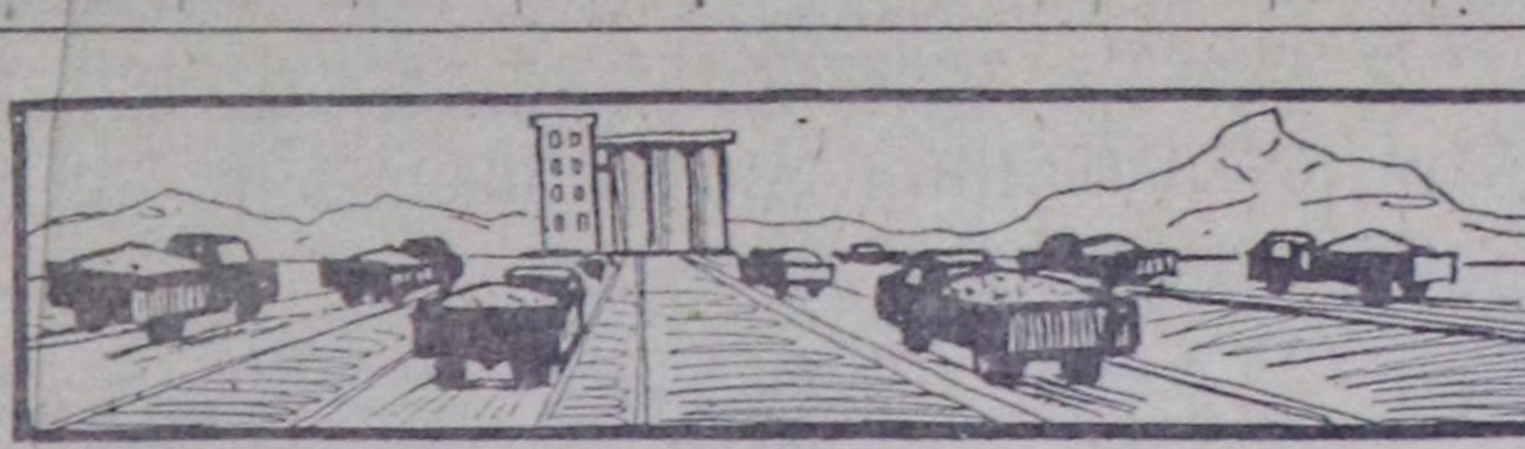

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕЛЕР

Октябрь революциязының 55 чыл оюнга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң коллективинде улам калбарып турар.

Экскаваторлар экипажтарының аразында чарыштың бирги черинде коммунистер Н. Дресвянников, А. Нехорошков, В. Курин болгаш В. Коновалов олар чоруп турар. ЭКГ-4,6 деп маркалыг улуг күчүлүг экскаваторнуң машинизи, СЭКП обкомунуң кежигүнү Н. Дресвянников бодунуң дузалакчызы коммунист Е. Усольцев-биле кады ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүсеткеш, бо чылдың эгезинден бээр 300 муң ажыг дөрбелчин метр даш довуракты автомашиналарга чүдүрүп чоруткан. База-ла экскаватор машинизи, разрезте партия эге организациязының бюро кежигүнү А. Нехорошковтуң көргүзүглери ооң-даа бедик, 360 муң дөрбелчин метр чедип турар.

Амгы үеде соок кыш чоокшулаан тудум республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының, колхозтарының болгаш совхозтарының хөмүр-дашка херегцели аажок көвүдээн. Ону сөөртүп алыр дээш келген автомашиналарны бичии-даа саадатпайн, чүдүрүп чорудары коллективтиң мурнунда чугула сорулга болуп турар. Ол харыысалгалыг сезонга экскаватор машинизи коммунист В. Коновалов бодунуң дузалакчызы Н. Каширин-биле баш бурунгаар хынамчалыг белеткенгеш, ээлчег бүрүзүнде муң ажыг тонна хөмүр-дашты чүдүрүп, планныг нормазын 115-120 хуу күүседип турарлар.

* * *

Өрүмнээр станоктар экипажтарының аразында калбарган социалистиг чарышка коммунистер Ю. Новиков болгаш П. Мацневский мурнап турар. Олар ээлчегде 80 метр чер үттээр нормазын 90-100 метр чедирип турарлар. Аныяк коммунист Ю. Новиков бүдүрүлгениң мурнакчызы болбушаан, идепкейлиг чаартыкчыга санадып турар. Ол бо чылдың эгезинден бээр чаартыкчы алды саналдарны киирген бүдүрүлгеге ажыглап шиңгээткен. Хөмүр-даш өрүмнээр станоктуң машинизи хоочун шахтер Куулар Кадырга база байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар.

* * *

Разрезтиң чолаачыларының аразында чарышка П. Левский, В. Хураганмай, И. Савченко болгаш М. Ямин олар тергиидеп, ээлчег нормазын тус-тузунда 120-125 хуу күүседип турарлар. Бүдүрүлгениң хоочун чолаачылары Павел Иосифович Левский болгаш Иван Николаевич Савченко тоску беш чылдың ийиги чылында боттарынга онаашкан планын июль 25-те күүседипкеш, амгы үеде 1973 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Разрезте профэвилел местокомунуң даргазының оралакчызы Н. Ямин Шахтёр хүнүн таварыштыр ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан, ам улам сорук кириишкинниг, шалыпкын ажылдап турар.

Д. САРЫКАН.

СЭТА-ның медээлери

ДАШТЫКЫДАН чаа МЕДЭЭЛЕР

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи В. Глобаның дамчыдып турары болза:

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылының мурнуу чарында Кубаның ажылчы чоннары болза делегейде бирги социалистиг күрүнени үндезилээни-биле болгаш тургусканы-биле холбашкан документилерни улуг кичээнгей-биле өөренип турарлар.

«Политиктиг чырыдыышкынның бөлгүмнеринде өөренип турар ийи миллион ажыг кубачылар В. И. Ленинниң амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын, Россияга революстуг демиселдиң төөгүзүн, Советтер чуртунуң чедиишкиннерин өөренириниче онза кичээнгейни ам салып турар» деп. «Революцияны камгалаарының комитединиң национал удуртулгазының кежигүнү Мария Тереса Мальмарка СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан.

Революцияны камгалаарының комитеттериниң ажылчы чоннар депутаттарының Москва хоорай Совети-биле харылзаазы быжыгып база сайзырап турар. Төлээлер-биле солчуушкуннар доктаамал болу берген.

«Ол холбаалар болза куба болгаш совет улустарының аразында харылзааларның акы-дуңмалыышкы ёзузун база катап херечилеп турар-дыр» — деп, Мария Тереса Мальмарка демдеглээн. Ол харылзаалар ёзулуг найыралдың болгаш боттарын хүндүлежириниң сеткилинге үндезилеттинген».

(СЭТА).

АЛЖИР. Алжирниң Деллис деп хоорайында ССРЭ-ниң 50 чылынга холбаштырган совет культураның неделязы байырлалдыы-биле ажыттынган.

Неделяның программазында номнар болгаш фотографиялар делгелгелериниң кызыры, совет уран чечен фильмнерни база Совет Эвилелиниң эвилелдешкен республикаларының дугайында документалдыг фильмнерни көргүзери кирип турар.

(СЭТА).

ПАРИЖ. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү К. Хагер баштаан төлээлери амгы үеде Парижте чоруп турар болгаш Францияның Коммунистиг партиязының төлээлери-биле ужурашкан, француз коммунистерниң ФКП-ның чиңгине секретарының оралакчызы Ж. Марше баштап турган. «Юманите» солуннуң дыңналып турарындан алырга, төлээлерниң аразынга политиктиг чугаалажыышкыннар болган, олар чылыг, найыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

БОНН. Герман Коммунистиг партияның чер организациязының Гессенде баштаар черин тус черниң бот эрге-чагыргаларынга соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында медеглели парлап үндүрген. Ол соңгулдааларда бир-ле дугаар киржип турар Герман Коммунистиг партия элээн чедиишкиннерни чедип алган дээрзин баштаар чер демдеглеп турар. Гессенниң сес общиназында коммунистер тус черниң бот эрге-чагырга черинде төлээлээр черлерни чедип алган.

ПХЕНЬЯН. Кореяның Күш-ажылчы партиязының ТК-зының бешки пленумунда ажылын эгелээн.

Пленумнуң чугаалажыр айтырыглары: КУДР-ниң чаа социалистиг Конституциязы, 1973 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планы, партия билеттерин солуур ажылды чорудары.

КУДР-ниң социалистиг Конституциязының дугайында айтырыг талазы-биле илеткелди Кореяның Күш-ажыл партиязының ТК-зының чиңгине секретары Ким Ир Сен кылган. Пленум болза чаа Конституцияның төлевилелин чугаалажып көөрүнче кирген. Ол төлевилелди Улустуң Дээди Хуралынга болгаш Ада-чурттуң чаңгыс аай демократтыг фронтузунуң Төп Комитединге чугаалажыры-биле киирген турар.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДАН чаа МЕДЭЭЛЕР

Кол кичээнгейни—чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже

Чөөн-Хемчиктиң партия активиниң хуралындан

Күс дээрге, көдээ ажыл-агыйның ажылдарын доозарының, келир чылдың дүжүлүнүң үндезинин салырының шиитпирлиг үези. Чурттуң өске чамдык черлеринде ышкаш, бистиң республиканың районнарынга база-ла агаар-бойдустуң байдалы бо чылын берге болган. Ол бүгү, ылангыя күскү ажаап алыышкын үезинде, бедик организастыг болгаш шудургу чорукту негеп турган. Маңаа партия организацияларының организакчы, башкарыкчы ролю чаа күш-биле илергейлеттинген. Ам көдээ ажыл-агыйның күскү ажылдарын шалыпкын доозарының болгаш келир көдээ ажыл-агый чылынга белеткелдиң дугайында айтырыглар партия органнарының мурнунда эң чугула сорулга болуп тургустунуп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң партия активиниң чоокта чаа болган хуралынга ол дугайында шыңгыы, партийжи чугаалар болган. Ук айтырыг талазы-биле илеткел кылган СЭКП райкомунуң ийиги секретары А. А. Родченко болгаш санал берген эштер ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылын чедимишкиннерлиг уткуур дээш районнуң ажыл-ишчилериниң канчаар ажылдап турарын, ылангыя күскү көдээ ажыл-агый ажылдарын доозар дээш чоруттунуп турар ажылдарның дугайын хандыр анализтээн.

Район 9 айларда күрүне мурнунга планныг онаалдаларын: сүттү 105,3 хуу, эътти— 104,9 хуу, дүктүң чыл планын — 101,3 хуу, тараа садар планын октябрь 19-та— 100,3 хуу күүсеткен. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдеткеш, «Алдан-Маадыр» совхоз (директору Т. Сарыглар, партком секретары Ч. Өндар) күрүнеге сүт садар планын 120 хуу, эътти —140 хуу, дүктү — 110 хуу күүсеткен. Мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле «Искра» колхозтуң, «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтарның ишчилери багай эвес ажылдаан.

Районда тараа культураларының, өзүмү орайтааны-биле дүжүт ажаалдазы чогуур үезинден саадаан. Ынчалза-даа көдээниң ажыл-ишчилери чаъс, харлыг туразажок, дүжүт ажаалдазын чорудуп турар. Партия, совет болгаш профэвилел, комсомол организациялары организакчы, мобилизакчы ажылды күштелдиргенинден чамдык колхозтар, совхозтар, ылангыя «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр», «Тыва» совхозтар, Ленин аттыг колхоз дүжүт ажаалдазын чогуур өйүнде доосказ, районнуң өске ажыл-агыйларынга дузалажып турар. «Алдан-Маадыр» биле «Сүт-Хөл» совхозтар күрүнеге тараа садар планын ийи катап ажыр күүсеткен.

Ажылдың чамдык эки талалары-биле чергелештир күскү ажылдарның чорудулгазында улуг четпестерни актив хуралы илередип, ону чайладырының аргаларын чугаалашкан. Районда дүжүт ажаап алыышкыны шиитпирлеттинмээн. Ам-даа 1830 га тараа сыпта, хар адаанда арткан. Оон иштинде «Большевик» совхозта, «Октябрь 30 чылы» колхозта тараа сыпта, а СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз биле «Искра» колхозта ажааттынмаан тараа элээн бар. Чамдык ажыл-агыйлар чаа дүжүттүң тараазын арыглаарын, кургадырын ажыл-агыйжы эвес байдал-биле чоруткан. Шаннарда тараа изип, дүп чыдар фактылар бар.

Райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң база колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, агрономнары күскү чер андарылгазынче кичээнгей салбаан. Ала-чайгаарлаашкынче киргени-биле күскү чер андарарының планының 56,5 хуузун район күүсетпээн. «Чыраа-Бажы» совхоз 3000 гектар черни күзүн андарар тургаш, 800-ле гектарны андарган. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз биле «Октябрь 30 чылы» колхоз күскү чер андарар планының 25—34 хуузун күүседип алган. Күскү ажылдарның хожудаашкынының чылдагааны чамдык партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчуларының шушпен чоруу-биле тайылбырлаттынар.

«Искра» колхоз, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтар ногаа культураларындан эң чавыс дүжүт алган. Чамдык колхозтарда, совхозтарда көдээ ажыл-агый культураларының чавыс дүжүттүг болуп турары черни ажылдап кылырын шынаржытпайн, чемишчидилгелерни четпес ажыглап, суггарылгаже кичээнгейни кошкатканында.

Ниитиниң малынга чем белеткээр талазы-биле «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтар, «Искра» колхоз эки ажылдаан. Ынчаарга чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары сиген белеткелинге организастыг ажылды четпес чоруткан. Оон уламындан район мал чеминиң планынга 864 тонна сигенни чедир белеткевээн. Саваң бөлүүшкүнү районда оожум. Ам-даа 20 муң ажыг тонна саванны бөлүп алыры негеттинип турар.

Малдың продуктулуун бедидер хемчеглерни кошкак боттандырып турарындан сүт бүдүрүлгези эрткен чылгызындан кудулаан. «Большевик», «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтарда сүт саалдазы чавыс болбушаан.

Чамдык партия организациялары болгаш ажыл-агыйлар удуртукчулары, специалистер малдың семиртилгезин багай организастааш, эът бүдүрерин көвүдетпейн турар. Күрүнеге эът садарының 9 айлар планын Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтар, сүттү «Большевик» совхоз (удуртукчулары Х. Монгуш, С. Донгак, М. Мирчин, С. Монгуш, Д. Куулар, Д. Хертек) күүсетпээн.

Малчын кадрларны шилип, таарыштыр тургузар, оларның харысалгазын бедидер, негелдени күштелдирер талазы-биле удуртукчу ажылдакчылар, специалистер четпес ажылдап турар. Оон уржуундан малдың чидер, өлүр чоруу ам-даа хөй. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», «Большевик» совхозтар бода малдың баш санын өстүрер туржук, эвээжеткен. Төрүүр 100 баш малга онаалтыр район 85 бызаа, 100 хураган алырын социалистиг хүлээлгеде айыткан. 9 айларның түңнели-биле алырга, бызааны 48-ти, хураганны 80-ни алган.

Амгы үеде хүннүң чугула айтырыы — мал кыштаглаашкынынга белеткелче партия активиниң хуралы улуг кичээнгейни салып, ол дугайын тодаргай чугаалашкан. Малдың кышкы кажааларын, малчыннарның чурттаар бажыңнарын септээр ажылдар чоруп турза-даа, ам-даа чедир кылыр чүүлдер хөй. Кайы-даа ажыл-агыйлар кажаалар, чурттаалга бажыңнарын чылыглаар ажылды ала чайгаарлаашкынныг байдал-биле чорудуп турар. «Искра» колхозта, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында болгаш өске-даа ажыл-агыйларда кышка белеткел багай чоруп турар.

Кыштагларда чурттаалга бажыңнары чедишпейн турары-биле дыка хөй хойжу өг-бүлелер өгге кыштаар. Чамдык сүт-бараан фермалары механизастаттынмаан, малга саваң ылбырадып бээр кухнялар белеткеттинмээн. Одарлар шилиирин зоотехниктер четпес чорудуп турар. Мал ажылынга коммунистерни, комсомолчуларны быжыглаары негеттинип турар.

Партия активиниң хуралынга санал берен эштер чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кол кичээнгейни салып, моон соңгаарты сорулгаларны айыткан. Партактив хуралы чугаалашкан айтырыгларга холбаштыр хемчеглерни хүлээп алган.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корреспондентизи.

САЯНШУШЕНСКОЕ ГЭС-ТИҢ ТУДУУНГА

ЛЕНИНГРАД. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг металл заводунда Саян-Шушенское ГЭС-ке турбиналар бүдүрүп бээр ажылдарны кылып турар. Ол электростанцияга он энергия агрегады турар. Оларның бирээзи-ле 650 муң киловатт күштүг болур. Ам ол бүдүрүлге чериниң суг турбиналарының лабораторияларында ховар дээн машина модельдерин болгаш белдирлээн шинчилээр бүгү талалыг ажылды чорудуп турар.

ЧУРУКТА: солагай таладан оң талаже — слесарь-эптекчи Ю. М. Шевченко, аэродинамика шинчилелдериниң бюро начальниги Ю. І. Линуконен болгаш шенелде начальниги Л. И. Понарский оларның Саян-Шушенское ГЭС-ке бээр гидротурбина моделин аэродинамика шенелделеринге белеткеп турары.

П. ФЕДОТОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

АЖЫГЛААЛДА КИРГЕН

Хараал-Тей сүт-бараан фермазында чоокта чаа ажыглалга кирген, 200 бызааны азырап ажаар, даштан кылган улуг тудуг онзаланып көстүр. Ол болза «Чодураа» колхозтуң бо беш чыл планында көрдүнген кол тудугларының бирээзи.

Таарымчалыг тудкан ол кажааның иштинде дерилгези көрүскенчиг. Бызааларның улуг-биче назынынга хамаарыштыр тургузар клеткаларлыг, сиген болгаш холуксаалыг чемнер бээр черлерлиг, суггарылга системалыг. Силос, өске-даа чулуктуг чемнерни чүс метр черден эккээр аскылыг орук база бар. Кажааның иштин арыглаарынга таарымчалы ол орук база хандырып турар.

Ол тудугнуң иштин чылыдар сорулга-биле ийи улуг котелду тургускан. Кажааның артында белеткээн кудуктан сугну мотор-биле соордуруп дамчыдар. Ол бүгү база өске-даа дерилге тургузуглар бызаа ажаакчыларының хол-биле кылыр ажылдарын дыка чиигеткен.

Хараал-тейжилерниң каш чыл иштинде күзеп келген бир чугула сорулгазы ам боттанган. Ол улуг тудугнуң доозулганынга холбаштыр коллективтиң чоокта организастаан шеф ажылы эки үре-түңнелдиг болган. Кажааның девискээрин арыглаан, иштин аштааш, чугайлаан.

Д. ДИРЧИН.
Тес-Хем район.

КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛ—ЧУГУЛА, ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ СОРУЛГА

Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтары 280 коданга 77946 баш шээр болгаш 9213 баш мыйыстыг бода малды кыштагладырын планнаан. Районда мал кыштаглаашкынынга белеткелдиң байдалы мындыг. «Шекпээр» совхозтуң малчыннары болгаш механизаторлары малдың бодүүн чемин эрткен чылын турганындан ийи катап хөйнү белеткээннер. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының саанчылары боттарының күжү-биле саар инектерниң кажааларын септеп алганнар.

«Большевик» колхозта мал кажааларының болгаш малчыннарның чурттаалга бажыңнарының септелгезиниң темпизи дүрген чоруп турар. Ынчалзажок дүжүт ажаап алыышкынында хожудаашкыннарга сылдаглап, чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары мал кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарынче чүгле октябрь айның эгезинде кичээнгей салып, чер-черде септелге бригадаларын болгаш звеноларын тургускан.

Кыштаглаашкынга белеткел «Шекпээр» совхозтуң Сүг-Кажаа, «Барлык» совхозтуң Адыр-Мажалык» сүт-бараан фермаларында болгаш мал семиртир «Дөң-Терезин» совхозта дүвүрээзиннниг байдалда тургустунган. «Шекпээр» совхозтуң малчыннарынга 5 кыштаг чедишпес. Мал кажааларында соңгалар рамалары үрелген, шиилдери бузулган, электри шугумнары үзүлген, печкалар бузук, шалалар болгаш мал чемгерер черлер кылдынмаан. Бо бүгү чүүлдерни кылыр дээрге манзылар, кадаглар дээш, өске-даа тудуг материалдары чок. Чемгерилге цехтери одаар ыяш болгаш хөмүр-даш-биле хандыртынмаан.

«Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтарның шөлдеринде саваңны бөлүп, сараатап алыры хожудап турарындан аныдаа, кадатта киирбээн малдар ону төтчеглеп чип, а Ак-Довурак хоорайда, Кызыл-Мажалык болгаш өске-даа суурларда хуузунда малдыг чамдык кижилер кандыг-даа чөпшээрел чокка сөөртүп ап турар. Эрткен чылын мал чеми чедишпейн, бергедээшкинниг байдалга таваржып, Таңды, Каа-Хем районнардан болгаш Хакас автономнуг областың совхозтарындан пресстээн саваң сөөртүп, улуг шүүдел үндүргенин ажыл-агыйларның удуртукчулары чүге уттупканнарыл? Бо хүннерге чедир «Барлык» совхозтуң шөлдеринде 800 га черниң саваңы бөлдүнмээн. Ол саваңны харга бастырбайн бөлүп алыр төлээде, районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары организастыг ажылдарны чорудары күзенчиг.

Кыштаглаашкынны шыңар чок эрттирип келгениниң түңнелинде районнуң колхоз, совхозтарының караажазы, эвээжээриниң оршунга, чыл келген тудум улам-на көвүдеп турар. Эрткен 9 айлар иштинде районда ниитизи-биле 3782 баш мал хораан. Чүгле «Барлык» совхозтан 2089 баш мал хораан ийикпе, эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 213 баш хөй болуп турар.

Бо чылын төрээн 100 хойга онаалтыр район ниитизи-биле 57, совхозтар — «Барлык» 45, «Шекпээр» 46 хураган алган. Ол ышкаш бо совхозтар күрүнеге эът, дүк садарының 9 айлар планын күүсетпээн. Мыйыстыг бода болгаш шээр малдың кышкы үеде ажаалдазын, чайгы үеде семиртилгезин четпес организастап турарының түңнелинде күрүнеге садып турар малдың ортумак дириг деңзизи кулуку деңнелде. Чижээлээрге, мыйыстыг бода мал 224 килограмм, шээр мал 37 килограммдан ашпайн турар.

Хойжу бригадалар болгаш сүт-бараан фермаларының төптеринде 174 чурттаалга бажыңының 89-зу, 14 кызыл-булуңнуң 6-зы, 17 чунар-бажыңның 6-зы бора-бүдүн септеттинген. Кызыл-булуңнар номнар, солуннар, журналдар болгаш көскү агитация-биле эки дериттинмээн.

«Большевик» колхозтан өске ажыл-агыйларның ыраккы одарларда малчыннарының хөй кезии кидис өглерде чурттавышаан. Кышкы үеде Кызыл-Тайганың бедиктеринде чурттап турар малчыннарга агитаторлар барык-ла барбас. Ол ышкаш Улуг-Актың, Мунгаш-Актың, Теректигниң, Алдыы, Үстүү Кара-Сугларда, Баяң-Колда малчыннарның чагыткан солун, сеткүүлдери ай-айы-биле хожудап чедер.

Радиоприёмниктерни чамдык малчыннар садып алган-даа болза, оон батареялары райпонуң садыгларынга келбестээн. Ыраккы одарларда малчыннарга херегледдиң эргежок чугула бараанарын чедирип садыглаар хүлээлгелиг, райпонуң автолавкаларының ажылдаар графигин ёзу барымдаалап тургускан. Олар график ёзугаар садыглап турар бе дээрзин райпо баштаар чери болгаш көдээ Советтер хынап, чурумчудары күзенчиг. Автолавкаларның чамдык садыгжылары боттарының туразы-биле, ыраккы одарларда малчыннарга барып садыглазын дээн үлетпүрнүң болгаш аъш-чемниң бараанарын хоорайның азы суурларның чурттакчыларынга садыглаар таварылгалар уламчылавышаан.

«Малды ээлчежип кадарарын организастаар болгаш ыраккы одарларда малчыннарны чурттакчылыг суурларже шилчидер дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң доктаалы парлалгага үнгенинден бээр үш чыл ашкан.

Бо депшилгелиг арганы республиканың чөөн талакы районнарының малчыннарында нептереткенин болгаш оон улуг ажыктыг болганын солуннарга хөй катап чырыткан. Барыын-Хемчик районда ол доктаалдың күүселдези сула чоруп турар болгаш харында ону сөөлгү үеде районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары шуут ыттташпас болуп турарының чылдагааны чогум чүдел? Бо дугайын партия райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеш, шыңгыы түңнел кылып, тодаргай хемчеглер алза чогуур.

Кыштаглаашкынга белеткелди чоокку хүннерниң иштинде шалыпкын доозар дээш бүгү күштү мобилизастаары районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарындан негеттинип турар.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

СЕМИНАРГА ЧЫГЛЫП, СҮМЕЛЕШКЕН

Республиканың школаларында парторганизацияларның секретарьларының семинары ийи хүн Кызылга эрткен. Аңаа үс-тус школалардан 110 кижи киришкен. Олар өөредилге-кижизидилгеге хамаарышкан илеткелдерни, делегей байдалының дугайында солун лекцияны дыңнааннар.

Чижек кылдыр чамдык илеткелдерни адырга мындыг: «Өөреникчилерни интернационализмге болгаш найыралдың ёзузунга кижизидип турарының дуржулгазындан» деп темага илеткелди Кызылдың № 2 школазында класстан дашкаар кижизидилге ажылының талазы-биле өөредилге эргелекчизи З. М. Сташевская кылган. Найыралга, интернационализмге хамаарышкан хөй, солун, амыдыралчы чижектерни киирген солун болган. Оон аңгыда СЭКП обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдизиниң инструктору А. Ф. Катаева «Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды организастаарынга партия эге организацияларының ролюн бедидер дугайында» илеткелди кылган.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды школага бедик деңнелге тургузар дээн республиканың чамдык школаларында партия эге организацияларының ажылы көскү черни ээлеп турар. Ындыг школаларга Кызылдың №№ 1, 7, 3, 4. 15 болгаш Тураның № 1, 2, Чадаана хоорайның школаларын адап болур. Ук школаларда өөреникчилерниң билииниң шынары бедик. Өөредилге-кижизидилгелиг ажыл эки тургустунган. Ол ышкаш башкыларның методиктиг каттыжыышкыннары доктаамал ажылдап, аныяк башкыларга улуг дузаны чедирген. Оон аңгыда ол-ла школаларда партия эге организацияларының ажылы школа коллективтериниң амыдыралы-биле сырый холбаалыг болбушаан, удурталганы шын чорудуп, ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга чедишкиннииг ужуражыр дээш улуг сорулганы салган.

Башкылар коллективиниң ортузунга мындыг темаларга семинар болган: «Марксизм болгаш педагогика», «Аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында В. И. Ленинниң өөредии», «Бичии болгаш элээди уругларны хөй-ниитичи кылдыр кижизидериниң дугайында Н. К. Крупскаяның ажылы», М. И. Калининниң «Өзүп орар аныяк салгалдың кижизидилге болгаш эртем-билииниң дугайында» деп ажылдарын ханызы-биле өөренген.

Семинарның түңнелинде СЭКП обкомунуң секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан. Республиканың школаларындан келген партия эге организацияларының секретарьлары Кызылдың № 1, 2, 7, 14, 15, школа-интернаттың болгаш педагогика институдунуң башкылары-биле ужурашкан.

К. ТАБУРАК.

КЭО планнарының ажыктыы

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының 1972 чылда планы «Тыва даг-дүгү» комбинатта ажылдап кылдынган. Мында комбинаттың ажыл-чорудулгазының бүгү тала-биле хаара тудкан. Ол болза материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны ажыктыг ажыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, бүдүрген продукцияның бот-үнезин чиигедиринче, ажылдап турарларның күш-ажыл байдалын экижидеринче угланган хемчеглер комплекизи болур.

КЭО планы 55 хемчеглерден тургустунган, оларны ажыглаарындан 149,6 муң рубльдиң экономиктиг ажыын бээр. Ол планны шиңгээдирге ажылдап турарларның санындан 23 кижини кызырар база шалыңга 33240 рубль камналганы, 7920 рубльдиң материалдарын болгаш 1700 рубльдиң электри энергиязын камнап алыр арганы хандырар.

Комбинаттың цехтеринге тос айлар дургузунда КЭО талазы-биле 35 хемчеглер күүсеттинген, 92 муң рубльдиң экономиктиг ажыы алдынган.

Чижээ, даг-дүгү рудниинде үттеп-чазылдырар ажылдарның КЭО планы ажылдап кылдынган болгаш шиңгээттинген, ол 560 рубльдиң материалдар база 13440 рубльдиң шалың камналгазын берген. Мында даг дерилгелериниң септелгезин организастаарының планы шиңгээттинген. Аңаа чарыгдал 5 муң рубль болган, а чылда экономиктиг ажык 14800 рубль чедип турар.

Арыглал фабриказының үүрмектеп сорттаар комплекизинде (ҮСК) болгаш бедик сорттуг руда болбаазырадыр цехтеринде волокнону ажыглаарын экижидер сорулга-биле технологтуг дамчыдыкчыларның чамдык кезиин эде кылгылаан, аңаа 30 муң рубль чарыгдаттынган. Ол эде кылыышкын руда кургадырын негелдеге чедирген, а болбаазырадылга цехиниң руда үүрмектээри шакта 57,2-ден 71 тонна чедир көвүдээн. Болбаазырадылга цехинде чүдүрүлге дерилгелериниң ажылын депшилгелиг аргалар-биле организастаар талазы-биле ажылдар шиңгээттинип турар. Ол хемчеглерни күүседиринге 5000 рубль чарыгдаттынган. Ол 10 кижини кызырар база 12000 рубльдиң камналгазын алыр арганы бээр. Күш-ажылды организастаарын сайзырадыр база ҮСК-да печкалар кургадыкчыларының ажылдаар черин хандырарын экижидер талазы-биле хемчеглер шиңгээдиринге 3000 рубль чарыгдаттынган, 6000 рубльдиң камналгазы алдынган.

Транспорт цехинде автомобильдерниң техниктиг хандырылгазынга база септелгезинге кылганын барымдаалап тургаш, норманы улгаттырары ажылдап кылдынган база шиңгээттинген. Ол—автослесарьларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн 2 хуу бедидер арганы берген. Башкарылганың чугула иштики цех тургузуу, «БелАЗ-540» автомобильдиң гидромехдамчыдыкчызының септелгезин организастаар талазы-биле КЭО планы ажылдап кылдынган база шиңгээттинген.

Энергоцехте, септелге-тудуг болгаш комбинаттың өске-даа цехтеринде элээн хөй хемчеглер шиңгээттинген.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының планнарын амыдыралга боттандырганының түңнелинде комбинатка бо чылдың тос айларында 2160 рубльдиң материалдары, 13440 рубльдиң шалыңы, 800 рубльдиң электри энергиязы камнаттынган.

Л. КИВО,
КЭО талазы-биле экономист.

Чагыдылгага найысылал мурнап турар

1973 чылдың солуп, сеткүүл чагыдылгазы ургулчүлевишаан. Октябрь 20-ниң медээзин ёзугаар алырга, хоорайның 1000 номчукчузунга онаалтыр 550 экземпляр солун, сеткүүл чагыттынган ийикпе, парлалга чагыдылгазының талазы-биле Кызыл хоорайның «Союзпечать» агентилели республикада бирги черни ээлеп, чедиишкинниг болган. Хоорайда үлетпүр бүдүрүлге, албан организация черлеринде парлалганың хөй-нити чагыдыкчылары 400 ажыг кижи амгы үеде «Союзпечать» агентилелинге уурук-суруктап кээп, номчукчуларның чагыткылааны солун, сеткүүлүнүң квитанцияларын дужаап турарлар.

Тожу районнуң партия организацияларының парлалга чагыдылгазының чугула кампаниязынче чогуур кичээнгейни салып келгенинден ол район чагыдылга талазы-биле ийиги черни алган. Мурнуку чылдарда Каа-Хем районнуң номчукчулары парлалга чагыдылгазынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Парлалга чагыдылгазының талазы-биле Улуг-Хем район республикада эң сөөлгү 13-кү черде орүп, дыка хожудап турар. Эрткен чылын болгаш оон-даа мурнунда чылдарда улуг-хемчилер парлалга чагыдылгазын куду деңнелге эрттирип келген. Чөөн-Хемчик районнуң байдалы база-ла оон дээредевейн турар. Үстүнде районнарның партия организациялары парлалганың хөй-нити тарадыкчыларын, харылзаа ажылдакчыларын, почтачыларны дамчыштыр мобилизастап, ажылды улам эки башкарары негеттинип турар.

В. АНАНЬИН.

СЭКП-НИҢ XXIV СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫН ЁЗУГААР

* * *

«Литва ССР-ге... электрэнергия бүдүрерин 1,5 катап көвүдедир... Литваның девискээрлер аразының күрүне электростанциязының чаа-чаа күчүлерин ажыглалга киирер»— деп, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында айыткан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар кылдыр Литваның девискээрлер аразының күрүне электростанциязында социалистиг чарыш калбарган. Электростанцияны Совет Эвилелиниң хөй-хөй националдарының төлээлекчилери тудуп турар. Сөөлгү, сески 300 муң киловатт күчүлүг энергия блогун эптеп тургузар ажыл графиктен мурнадыр бүдүп турар.

Сески энергия блогун ажылдадып эгелей бээрге, Литваның ол электростанциязының күчүзү 1,8 миллион киловатт чедер болгаш чурттуң соңгу-барыын талазының эң улуг электростанцияларының бирээзи ол болур. Оон электроэнергиязының чамдызын кожазында республикалар — РСФСР, Белоруссия, Латвия алыр.

Чурукта: сески энергия блогунуң дамчыдылга башкарар чери.

А. Бразайтистиң фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

* * *

Чер-чер Советтеринде

ЧЕТПЕСТЕР ТУРБАС УЖУРЛУГ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур бо чылдың тос айларында Чыргакы кодээ Советтиң девискээринде турар «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчылары багай эвес көргүзүглерлиг ажылдаан. Тос айларда күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарын: эъттиин — 102 хуу, сүттүүн—107, дүктүүн — 102,3 хуу күүсеткен. Төрүүр чүс баш малга онааштыр совхоз 80 хураганны, 101 анайны, 63 кулунну болгаш 46 бызааны алган. Саар бир инекке онааштыр 880 литр сүттү сагган, бир хойдан-на 2,6 кг дүктү кыргып алган.

Чоокта чаа совхозта партия, профэвилел комитеттери база дирекция социалистиг чарыштың тос айларда түңнелин үндүргеш, каттышкан хуралга чугаалашкан. Чыргакы салбырынга (эргелекчизи Т. Дөгүс, партбюро секретары М. Буян) совхозтуң салбырлар аразынга шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналын тывыскан. Ол салбыр мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының, малдың чаш төлүн камгалап алырының база тарааның ажаалдазының элээн организастыг чорудуп турар. Ол салбырның Улуг-Ховуда хову турлаанда комбайнерлер ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастаан. Ховунуң ажыл-ишчилеринге таарымчалыг байдалды тургускан. Ында политмассалыг ажылды эки чорудуп турар. Совхозтуң саанчыларындан чеди кижи 1000-дан 2000 литр чедир сүттү бир саар инекке онааштыр сагган, он хойжулар 90-дан 107 чедир хураганны менди камгалап өстүрген.

Саанчылардан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Х. Кувискаал, Ленин орденниң эдилекчизи К. Гаан олар саар инектериниң бирээзинден-не 1607-1607 литр сүттү. К. Алдын-кыс. Х. Севилбаа олар 1050-ден 1073 литр сүттү сагган. Хойжулардан Чыргакы кодээ Совединиң депутаттары М. Очур-оол төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден-не 3.1 кг ажыг дүктү. М. Каваа төрүүр чүс хойдан-на 103 хураганны ап, бир хойдан —3.4 кг ажыг дүктү кыргааш, К. Седен 107 хураганны менди доруктуруп, 2 кг дүктү хой бүрүзүн-не кыргып алгаш, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Амгы үеде хойжулар, инек кадарчылары, бүгү малчыннар кыштаглаашкынга белеткелди чорудуп турар. Кыштагларже саван, сиген сөөртүлгези үргүлчүлевишаан.

Ынчалза-даа бисте 3 сүт-бараан фермалары тос айларда сүт бүдүрер планын күүсетпээн. Оон чылдагааны? Кушажылды фермаларда четпес организастаанында болгаш малдың чемгерилгезин шыңгы чорутпаанында болур. Коммунистиг күш-ажылдың Шык-Бажы сүт-бараан фермазы сүт бүдүрерин 92 хуу күүсеткен. Оон эргелекчизи, кодээ Советтиң депутады М. Шериг-оол ында ажылды база кошкак улурткан. Фермада чамдык саанчыларның, инек кадарчыларының ажыл шагы узуп, арагалаар чоруу бар. Ынчангаш бо талазы-биле боттуг хемчег алыры негеттинип турар.

Совхоз тос айларда мал бажы өстүрериниң планын төрүүр хой биле өшкүден өскезин күүсетпээн. Оон бир чылдагааны малдың эдержилгезин, тарып боозадылгазын четпес чорутканында. Ол ышкаш мал өлүп хораар болгаш чидер, оор алыр чоруктар бар. Бо үениң иштинде ниитизи-биле 177 бода, 800 хой өлүп хораан. А чамдык кадарчыларның ээ-харыысалга чок ажылдаанындан 500 ажыг хой ис чок читкен. Күрүнеге дужаап турар малдың кужу кудуу. Чижээ, бо чылын дужааган 350 чылгы малдың кужу арган болган. Малчыннарга болгаш хову-шөлдүң ажыл-ишчилеринге культура массалыг ажылды доктаамал чорудары культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының база-ла хүлээлгези болуру билдингир. Ындыг турбуже, Чыраа-Бажында Культура бажыңы кошкак ажылдап, малчыннарга, бригадаларга кино, концертти ындахаая бараалгадып келген. Бо бүгү четпестерни чайладыры кодээ Советтиң күүскомунуң, депутаттарының мурнунда бир чугула сорулга болур.

Малчыннарны доктаамал хандырары-биле 4 автолавканы тургускан. Сүт-бараан фермаларында, хову турлагларында кызыл-булуңнар, чунар-бажыңнар доктаамал ажылдап турар. Өске-даа хемчеглерни кодээ Совет, хөй-ниитиниң организациялары ап чорудуп турар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка салыышкынны киирерин кодээ Советтиң күүскому, депутаттар кол сорулгаларның бирээзи кылдыр көрүп турар.

О. КАРА-САЛ,
ажылчы чоннар депутаттарының Чыргакы кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Чөөн-Хемчик район.

ТОДАРГАЙ ШИИТПИРЛЭЭР

ААР-ААР БАРБАЛАР

«Коммунизмче орук» колхозтуң төвү-биле Хандагайтының аразы — үш километр. Ажыл шагы төнген соонда, сумкалар чүъктенген кижилер Хандагайтыдан Солчурже шиглентер. Оларның чүъгү аар. Чүнү чүъктеп алган чоруур чүве ирги? Сонуургааш оларның бирээзинден айтырдым.

— Аъш-чемниң дээжизи — кужур хлеб-тараа-ла болгай— дээш, чүъктүг кижи оон ындай чугаалады. — Оон башка, чүнү-ле мынчалдыр хумагалап алгаш чүъктеп чоруур боор. Солчурда хлеб быжырар черивис мун-не бар чүве. Ындахаая хлевин быжыра бээрге, дораан-на ыт кагар-даа ыяжы чок апаар чер ышкажыл. Хлеб быжырар тускай мергежилдиг кижи база чок. Билир-билбес эки турачылар хлебти бораотап тургаш быжыра-даа бээрге, далганы төне бээр. Ынчангаш доо Хандагайтыдан барып хлебтээр ужурга хүннүң таваржыр апардывыс.

— Суурунарда аъш-чем магазини чок бе?

— Бар-ла болгай. Райпонуң аңаа аъш-чем бараанарын чедирип бээр автомашиназы база бар. Эпир чылын биске хлебти бир ай хиреде тускай машина чедирип берип турда, магалыг-ла турган чүве. Ам кайда боор ийик, ол машина шагда-ла читкен. Аайын-даа тыңнас-тыр бис: колхоз, райпо баштаар черлери та чүнү көрүп турар чүве.

Бо ылап-ла шиитпирлеттинмес айтырыг бе? Чок, кайын ындыг боор. Чүгле колхозтуң, райпонуң баштаар черлери Солчурнуң чонунуң чөптүг негелдезин хандырар дээш сагыш салыр болза, ол дээрге хүнү-биле шиитпирлеп алыр айтырыг-дыр.

ЧАҢГЫС КУДУК

Суур школазының даштында кудук чанында чүс ажыг кижи шууштур турупкан, чаңгыстап суг ускан тур. Ийи-ле хуун суг узуп алыр дээш хөй үе-шак эрттирерге халалыг болбайн канчаар. Суглап алгаш бар чораан бир кижиден айтырдым:

— Моон өске суглап алыр черинер чок бе, ирем?

—Кайын чок боор. Бо суурда кудук-ла хөй. Ол хиреде чаңгызы-даа кажаалаттынмаан. Хат хадыырга, дөгере долдур бокталып калган. Ынчангаш оон суглап алыр арга чок болган.

Солчур кодээ Советтиң күүскому чонну суг-биле хандырар болгаш бар кудуктарны арыг-шевер эдилээр талазы-биле кандыг хемчеглер ап турар ирги?

Х. СЕМИС.

Делегей бо хүннерде

ПРЕЗИДЕНТ АЛЬЕНДЕНИҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

САНТЬЯГО. (СЭТА). «Чили чазак күрүне эргилдезин кылыр дээр кандыг-даа оралдажыышкынны базып кааптарынга четчир күштүг, чүге дээрге бодунуң хүлээлгезинге шынчы чепсектиг күштер ооң талазында, чүге дээрге ол дээш улус-чон туржуп турар» —деп, чили болгаш даштыкы журналистерге кылган парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, республиканың президентизи Сальвадор Альенде медеглээн.

Бүтпес идегеттерниң хоралакчы үүлгедиишкиннери чоорту суларап бар чыдарын президент чугаалаан. Барыын үзелдиг кижилер чүък транспортунуң ажылын барык бүрүнү-биле соксадып, үүрмектеп садар садыг ажылының чамдык кезиин сандарадып шыдаза-даа, чурттуң экономиктиг амыдыралын соксадып шыдавааннар.

Бо хүннерде чүс-чүс муң чилилер, оларның-биле кады улусчу чаңгыс эптиң чазааның талалакчылары болбайндаа турар кижилер, ужур-дүрүм чок ажыл соксадыышкыннарының ёзулуг чылдагааннарын медереп билгеш, чуртка үй-балай байдалды тургузар дээш реаксылыг идегеттерниң кылып турар оралдажыышкыннарын деткииринден ойталай бергеннер деп Сальвадор Альенде чугаалаан. Чилиниң ажылчы чоннары политика талазы-биле ыяк бышкаанын болгаш бедик мээ-медерелдиг чоруун көргүскен деп ол демдеглээн.

Ооң соонда президент Чилиниң чепсектиг күштериниң болгаш полициязының боттарының албан-хүлээлгезинге шынчызын, оларның бедик патриотизмин база демдеглээн. Олар ындыг шынарларын бо аар-берге хүннерде херек кырынга көргүскенин ол айыткан.

Сальвадор Альенде келир чылдың март айда болур парламент соңгулдазынга бо болуушкуннар кандыг салдар чедирер ирги деп айтырыгга харыылааш, ол республиканың президентизи болгаш ол соңгулданы бүгү-ле эргежок чугула магадылалдарлыг кылдыр эрттирерин организастаар хүлээлгелиг деп айыткан. Ол улусчу чаңгыс эптиң соңгулдага чедиишкинниг болурунга идегелин ол илереткен. Ооң-биле кады ол соңгулда чоон үзелдиг күштерге таарымча чок байдалга эртер апаарын база демдеглээн, чүге дээрге ынчан сенаттың чүгле чамдык кезээн катап соңгуур ужурлуг.

Ол чуртка хамааты дайын өөскүп үнмезин дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылыр болгаш чилилерниң 90—95 хуузу ындыг дайын үнүп кээп болбас деп бодаарын күрүне баштыңы база чугаалаан.

Сомали Демократтыг Республика ажылчы чон массаларының күзелин барымдаалааш, социал-экономиктиг чаартылгаларның калбак программазын чедиишкинниг боттандырып турар.

«Сомали улус эрткен үеде колония чорааның артынчызы болган экономиктиг хамааржылганы, мөлчүгенни, аарыг-аржыктарны, бижик билбес чорукту, чонга ажыл-иш тывылбастаарын болдунар-ла кысна хуусаада узуткаар дээш, социалистиг тургузуушкуннуң оруун шилип алган» деп, Революстуг Дээди Чөвүлелдиң президентизи М.С. Барре медеглээн.

Ч у р у к т а: чазактың программазын республиканың найысылалы — Могадишонуң чурттакчыларының деткээнин илергейлээн чыскаалы.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Аян-чорук доозулган

ГАВАНА. БКП ТК-ның кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Мако Даковка баштаткан болгар чазак төлээлериниң Кубога аян-чоруу доозулган.

Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле чазактар аразының куба-болгар комиссиязының алдыгы сессиязының ажылынга болгар төлээлер киришкен. Оон ажылының түңнелинде ат салган протоколда ийи таланың аңгы-аңгы адырлар талазы-биле чоокку чылдарда кады ажылдажылгазын улам калбартырын көрүп турар.

Болгар төлээлерни Кубаның КП ТК-ның Бирги секретары, Премьер-министр Фидель Кастро болгаш Кубаның КП ТК-ның Политбюро кежигүнү, республиканың Президентизи Освальдо Дортикос хүлээп алган.

(СЭТА).

БАШ САНЫ ӨСКЕН

УЛАН-БАТОР. Моолда малдың баш саны бо чылдың тос айларының дургузунда эрткен чылдың ол-ла үезинде турганы-биле деңнээрге. 3,5 хуу өскен болгаш 25,5 миллион баш четкен. Ооң-биле кады бо чылын алдынган чаш мал 8 миллион баш саңныг болган.

МАР-ның сөөлгү чеди чылда бүгү акша тускайлаашкынының 27 хуузу чурттуң кодээ ажыл-агыйынга чарыгдаттынган боop турар. Ол акша-хөреңгиниң хөй кезиин мал ажылын хөгжүдеринге чарыгдап турар.

(СЭТА).

ЭЛЧИННЕР УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

БАРЫЫН БЕРЛИН. Ында Контроль чөвүлели турган бажыңга ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Франциянын болгаш Великобританияның элчиннери бот-боттарының күзел-сонуургандыг айтырыгларын чугаалажыр дээш ужурашкан.

(СЭТА).

Бүрүн билчиишкинниг байдалга

ТЕГЕРАН. Иранның хааны Мохаммед Реза Пехлевиниң ССРЭ-ге күрүне албан ужуруунда аалдап чорааны кожа-хелбээ ийи чурттуң үр хуусаалыг кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң үндезинин тургускан деп, совет-иран чугаалажыышкыннарының түңнелдеринге тураскааткан парлалга конференциязынга Иранның даштыкы херектер министри Халатбари медеглээн.

Иранның хааны биле совет удуртукчуларының аразынга чугаалажыышкыннар бүрүн билчиишкинниг болгаш бүзүрежилгелиг байдалга эрткен деп, министр демдеглээн.

(СЭТА).

Тайбыӊ идеалдарының тиилелгези дээш

Нью-Йорктан СЭТА-ның корреспондентилери **А. Красиков** биле **О. Пивоваров** оларның дамчытканында мынча дээн:

КНО-нуң шуулганынга социалистиг дем каттыштырылгa чурттары делегей байдалының эң чугула айтырыгларын чугаалажырынга үнелиг улуг-хуузун киирген деп, КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының даргазы Станислав Трепчиньский медеглээн.

СЭТА-ның корреспондентилери-биле чугаалашкаш, ук сессияның даргазы тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи принциптерин боттарының даштыкы политиказының үндезини болдурган социализм чурттарының дипломатиязының идепкейлиг болгаш төлептиг мөзү-шынарын демдеглээн.

Сессияның делегаттары Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның саналын чогум-на шын үнелээн. Ниити чугаалажылгага санал берген ораторларның хөй нуруузу чепсегленииишкинни дүжүрер талазы-биле бүгү делегей шуулганын эрттирер саналды деткээн. «Улустар аразының харылзааларынга күштү ажыглавазының болгаш ядролуг чепсекти ажыглаарын мөңгеде хоруурунуң дугайында»— ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң киирген база бир чугула саналды делегаттар чүүлдүг деп утказн.

Ол саналдарны боттандырары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тодаргайлап айыткан тайбың программазын боттандырарының херээнге бурунгаарлаар база бир базым болур. Ук саналды боттандырары ооң-биле чергелештир Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү күрүнелериниң аадарын, база улам бедидер деп, С. Трепчиньский чугаалаан.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязынга болган ниити чугаалажылганы кандыг-кандыг кол түңнелдерлиг болган деп көөрүнүң дугайында айтырыгны харыылааш, С. Трепчиньский ол чугаалажылгага хөй-хөй төлээлекчилерниң киришкенин демдеглээн.

Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттарының тайбыңга ынак политиказының ачызында Европада дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарынче, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга кады ажылдажылга харылзааларын тургузарынче чүткүл илерей келген. Кол Ассамблеяның амгы сессиязының ажылынга ол факт чаагай салдарлыг болган.

Бомбалаашкыннар үргүлчүлевишаан

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк ужар чүүл Вьетнам Демократтыг Республиканың хөй чоннуг хөй-хөй девискээрлерин болгаш хоорайларын база дагын бомбалаан. АКШ-тың шериг корабльдери Тханьхоа, Нгеан болгаш Куангбинь мужуларының эрик кавызында чурттакчылыг хөй-хөй черлерин боолаан. Бомбалаашкыннарның болгаш боолаашкыннарның хөй нуруузу дүне болган, ооң уламындан тайбың чон улуг айыылга таварышкан.

ВДР-ниң ДХМ-ниң төлээлекчизи медеглел кылгаш, Вьетнам Демократтыг Республиканың бүрүн эргелиг догуннаашкынынга, айыыл чок чоруунга хоралыг халдаашкыннарын, Соңгу Вьетнамны бомбалаарын, өске-даа дайынзырак үүлгедиглерни кылырын доп-дораан соксаткан турарын негээн.

ТУРК САМОЛЁТКА БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

СОФИЯ. (СЭТА). Чепсектиг бир бөлүк кижилер холгаарлап алган самолёдун София аэропортунга экчеп хондурган. София аэропортунга ол бөлүктүң төлээлекчизи-биле Турцияның Болгарияда элчини ужурашкан. Ук төлээлекчи 12 турк хамаатыны кара-бажындан хостаар, турк тараачыннарның амыдырал байдалын экижидер, конституцияны моон мурнуудаазы дег кылдыр катап тургузар негелдени Турцияның чазаанга салганын элчинге дамчыдып берген. Ол негелдени күүсетпес болза, чепсектиг кижилер холгаарлап алган самолёдун чазылдырыышкын-биле үреп кааптар бис деп сагындырган.

БТА агентилелдиң дамчыдып турарындан алгаш көөрге, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. Тодоров Турцияның премьер-министри Ферид Меленге чагаа чорудкаш, «Болгарияның эрге-чагырга черлери ук таварылганы чогумчалыг кылдыр таарыштырарынче болдунарла бүгү күжениишкиннерин салыр» дээрзин демдеглээн.

* * *

АНКАРА. (СЭТА). Анкарага Турцияның чазааның даштыг хуралы болган. Турцияның бир самолёдун чепсектиг кижилерниң холгаарлап алгаш, Болгарияже ужуда бергенниң дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. «Самолёт оорлап алгаш барганнар-биле кандыг-даа дугуржулга туруп болбас» деп, Турцияның күрүне министри Исмаил Арар ол хуралдың доозулган соонда медеглээн.

ХДП-ниң съездизи

ФРЕЙБУРГ. Хостуг демократтыг партияның (ХДП) ээлчеглиг 23-кү съездизи Фрейбургта ажыттынган. Ол партия ГФР-ниң коалистиг чазааның составында Германияның Социал-демократтыг партиязы-биле кады бакташ турар.

Съезд үш хүн ажылдаар. Оон ажылынга 400 хире делегат, 500 аалчы киржип турар. Олар ук партияның чоокку чылдарда сорулгаларын чугаалажыр. ХДП-ниң удуртур-органнарын соңгуур. Хостуг демократтарның съездизи ГФР-ге хуусаа бетинде парламент соңгулдазынга белеткел үезинде ажылдап эгелээн.

(СЭТА).

ОЛ ЫНДЫГ БОЛГАН

(А. И. Микоянның сактыышкыннарындан)

ССРЭ-ниң 50 чылынга

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл оюн чоокшулап орар. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң баштайгы хөй националдыг социалистиг күрүнениң — деп эргелиг совет республикаларының эки тура эвилелин тургустунуушкуну кандыг үеде, кандыг байдал турда болганын сактыр төлээде, ол төөгүлүг хүннүң мурнуу чарыында эрткен үеже атаар көрүрү күзенчиг-дир.

Октябрьның соолунде баштайгы чылдарда эвыяк совет республикаларының долгандыр каттыжып турган кол төвү РСФСР болган. Совет Россия — национал автономияга үндезилеттинген чаа күрүне тургузуунуң тодаргай үлегер-чижээ боор турган.

Тайбын үеже шилчилге болгаш ажыл-агый тургузуушкунунуң чаа сорулгалары республикаларның улам-на сырый чоокшулажырынче болгаш каттыжарынче оларның чүткүлүн күштелдирген. Харылзааларның мурнундагы ийи таланың кээрээлиг хевирлери бо чаа үе-байдалда четпес апарган.

1922 чылда партия организацияларының инициативазы-биле совет республикаларының каттыжылгазы дээш ажылчы чоннарның массалыг шимчээшкини чер бүрүзүнге калбарган.

Ол-ла чылдың чазынында Азербайджан, Армян болгаш Грузин республикалар эвилел дугайында кээрээн чарганнар, а чылдың төнчүзүнде Закавказ Социалистиг Федеративтиг Совет Республика (ЗСФСР) тургустунган, ол 1936 чылга чедир турган.

СОВЕТТЕРНИҢ БҮГҮ-РОССИЯ СЪЕЗДИЗИ — ЭВИЛЕЛДИ ТУРГУЗАР ДЭЭШ

1922 чылдың күзүнүнде Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузарының кол чүүлдерин болгаш совет республикаларның дугуржулгазын чогаадып кылыр талазы-биле шыңгыы ажыл совет республикаларга чорул турган.

Партияның ТК-зының октябрь Пленумунга ТК-ның Комиссиязының белеткээни төлевилелдиң алдагадалдыг чүүлдерин Лениниң куженишкиниг киржилгези-биле эрткен болгаш маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээн. РСФСР-ниң составынга совет республикаларның автономнуг республика эргелиг кирериниң планын В. И. Ленин шыңгыы ытгүмчүлээн. Тускай совет республикаларның аразында харылзааларның хөгжүлдезиниң практиктиг дуржулгазын түңнээш, ССР Эвилелинге оларның деӊ эрге болгаш эки тура ёзузу-биле каттыжарының кара чаңгыс болдунар оруу дээш Ленин шыңгыы турушкан.

Оон соонда ажыл-херек таарымчалыг болган. Дугуржуп турар республикаларның — Украинаның, Закавказ Федерациязының болгаш Белоруссияның Советтериниң съездилери болгулаап, оларның төлээлери хамаарышпас эвилелдешкен республикаларның чаңгыс аай эвилелчи күрүнеге каттыжарын чаңгыс эп-сеткил-биле саналдааннар. Советтерниң Бүгү-россия съездизи декабрьның ийиги чарымында чыглыр ужурлуг турган.

Дыка туруп харыксаанын барымдаалааш, Лениниң ажылдаарын эмчилер улам-на кызыгаарлаар апарган. Ынчалза-даа 1922 чылдың ноябрьда Коминтернниң IV конгрезинге болгаш Москва Совединиң хуралынга Ленин чүве чугаалаан.

Х Бүгү-россия съездизинге чазактың отчёт илеткелин кылырынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Советтерниң бирги каттыжылга съездизинге киржиринге Ленин белеткенип турган. Ол илеткелге херек демдеглелдерни Ленин кылып, материалдарны белеткеп турган. Москвага чыглып келген бистер шуптувус ооң чугаазын дыңнаар дээш четтикпейн манап турган бис. Ынчалза-даа Лениниң кадыының байдалын барымдаалааш, ооң илеткел кылырын эмчилерниң шуут хоругдааны бис бүгүдеге хомудаачыг болган. Советтерниң Бүгү-россия съездизи 1922 чылдың декабрь 23-түн кежээзинде чыылган болгаш декабрь 27-ге чедир ажылдаан. Совет чурттуң бүгү черлеринден келген төлээлер Улуг театрны шуут долган. Бадылаар болгаш чөвүлээр эргелиг ийи муң ажыг төлээлер съездиге олурушкан. Ыраккы Чөөн-чүк республикадан төлээлер аңаа бир дугаар олурушкан.

Хамаарышпас үш совет республикалардан болур деп турган каттыжылга съездизинге келген 488 төлээ Бүгү россия съездизинге хүндүлүг аалчылар болуп олурушканнар.

Съездиниң хуралын ажыдып тургаш, Калинин эге сөзүнге X съезд — онза болуушкун деп демдеглээн.

Эрткен үе-чадаларны тайылбырлавышаан. «X съездини **байырлалдың съездизи деп санап болур, ынчангаш бүгү совет социалистиг республикаларның улам-на сырый эвилелге каттыжарын хүн айтырыынга тургускаш, бо съезд мурнунда болгулаан бүгү съездилерниң ажылын доозуп турары бо-дур»**—деп, ол чугаалады. Бо сөстерни бүгү съезд адыш часкаашкыны-биле уткаан.

«Съездиниң мурнундан Ленинге байыр!» деп күчүлүг үн зал иштинден чаңгыланган. Үр болгаш диңмиттиг адыш часкаашкыны диңмирээн. Съездиниң төлээлери туруп келгеш, «Интернационалды» ырлаан.

Эмчилерниң хоругдалы эңне дүрген үеде дүжүртүнген турзун деп идегелди илередип, Ленинге телеграмма чорудар дээн саналды съезд хүлээп алган. Партияның баштыңчызының болгаш баштайгы социалистиг күрүнениң үндезилекчизиниң, Совет Социалистиг Республикаларның эвилелин тургузарының инициаторунуң шуут киржилгезин чокка мындыг төөгүлүг съездиниң болуп турары биске дыка хомудаачыг болган.

Ленинни съездилерге моон соңгаар көрбес болгаш ооң тодаргай, ханы утказыг, дайзын ойтур шаап шыдавас политиктиг чугаазын черле дыңнавас деп бодал кымның-даа бажынга кирбээн. Ленин съездиниң президиумунга соңгуткан.

Чазактың ажыл-чорудулгазының дугайында отчёт илеткелди, үлетпүр чырыдыышкын, саң-хөө, чер ажылының дугайында илеткелдерни съезд тодаргай чугаалашкаш болгаш илеткелдер талазы-биле резолюцияларны хүлээп алган.

Эвилелди тургузар дугайында илеткелди Сталин кылган. Айтырыг тодаргай болгаш төлээлерниң аразында өске саналдар чок болган ужурунда ол илеткел талазы-биле шүгүмчүлел болбаан.

Чаңгыс эвилелчи күрүнеге каттыжарының күзенчиниң болгаш эргежок чугулазының дугайында Закавказ республикаларының, Украинаның болгаш Белоруссияның Советтериниң съездилериниң доктаалдарын Бүгү-россия съездизинге чедир каш хүн мурнунда Бүгү-россияның Төп Күүсекчи Комитеди (БТКК) хүлээп алган деп Сталин чугаалаан. БТКК-ның Президиуму айтырыгны чугаалашкаш, каттыжар чорук чогуур үезинде болуп турар деп санаан.

Эрги кээрээлиг харылзаалар — РСФСР-ниң болгаш өске-даа совет республикаларның аразында кээрээ ёзугаар харылзаалар амгы байдалды харыылап шыдавас апарганындан ындыг санал үнген. Бо каттыжылганы ылап-ла кылыр апарган байдалдарны, экономика, аңгы талазы-биле эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш даштыкы политиктиг байдалдарны Сталин тодаргайлап чугаалаан.

Ооң соонда резолюция төлевилелин ол номчаан, ол төлевилелди БТКК-ның Президиуму чүүлдүг деп көрген болгаш өске-даа республикаларның съездилериниң хүлээп алган саналдарын ында киирген база республикаларның эки тура болгаш деӊ эрге принциптерин каттыжылганың үндезини болдурарын көрген. Ооң-биле кады республикаларның эвилелинден оларның кайызының-даа хостуг үнүп болур эргезин арттырбышаан, дугуржуп турар республикаларның улустарының национал хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарын долу хандырарын резолюцияда айтып турар.

Фрунзе байыр чедирип, чүве чугаалаан, съезд ону адыш часкаашкын-биле болгаш «Совет Украина делгерезин!» деп лозуннар-биле уткаан. Украинаның ажылчыннарындан Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин доп-дораан тургузарының эргежок чугулазын Украинаның Советтериниң съездизи чаңгыс эп-сеткил-биле шиитпирлээнин ол дыңнаткан. Украинаның болгаш Россияның ажылчы чоннарының аразынга сырый харылзаалар хаанныг ёзуга удур демиселге-ле тывылгаш, Брест тайбыңының соонда немец империалистер Украинаны эжелеп алган үеде безин ол харылзаалар үзүлбээн турган. Украинаның ажылчы чоннары Совет Россия дээш бүгү сеткил сагыжындан туржуп турган Екатеринославка (амгы Днепропетровскиге) 1918 чылдың мартта Советтерниң Бүгү-украина съездизи хамаарышпас Совет Украинаны тургузар дугайында доктаал үндүрүп турда-даа ындыг турган. Чүгле Совет Россия туруп турда Украинаның хосталгазы болдунуп болур деп Украинаның ажылчыннары болгаш тараачыннары билип турган. Өске-даа совет республикаларының ажылчы чоннары-биле сырый харылзаалыг тургаш боттарының чаалан алыышкыннарын камгалап шыдаар деп чүвени Украинаның ажылчыннары болгаш тараачыннары Октябрьның соонда беш чылда демиселдиң дуржулгазындан улам улуу-биле бүзүрээннер. Советтерниң чоокта чаа эрткилээн съездилериниң чаңгызынга-даа, волость болгаш уезд съездилеринден Бүгү-украин съездизинге чедир, совет республикаларның эвилелиниң идеязынга удур чаңгыс-даа санал болбаан.

Азербайджандан Мусабеков, Грузиядан Цхакая, Армениядан Лукашин болгаш Белоруссиядан Червяков байыр чедирген сөстерни улуг сорук кириишкин-биле чугаалааннар. Съездиге чылыы-биле хүлээп көрдүрген олар Совет Россия-биле найыралдың акылдуңма сагыш сеткилин илередип дамчытканнар. Чаңгыс аай болгаш деӊ эргелиг эвилелге каттыжарынче боттарының улустарының шыңгы чүткүлүнүң дугайын олар улуг хей-аъттыг чугаалап, республикалар съездилеринге бо айтырыгны канчаар-даа аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле чугаалажып турганын дыңнатканнар.

Бүгү-россияның X съездизи 1922 чылдың декабрь 26-да ССРЭ-ни тургузар дугайында БТКК-ның Президиумунуң

(Уланчызы 4-кү арында).

СОВЕТ-МООЛ НАЙЫРАЛ АЙЫ

Б. РИНЧЕН

ОКТЯБРЬ ХОНАШТА

Дерзии шуурган кылыктаныпулуза-даа,
Дээрже бедээн улуг дагның баарында
Делгем ак өг шимчеш дивейн чоргаар турар.
Ол өг кырын шыва алган хереллиг тук
Октябрьга алдар болуп киискип турар.
Манган ак өг — мээң хостуг Моол чуртум.
Бажы бедик улуг дагны — ССРЭ дээр.

ЧЕЧЕКТЕЛИГ

Хүннүң чырык херелинден чечек частыр.
Хүлүмзүрүг ынакшылды бодарадыр.
Эртем-билиг чаяан-чолду чалгыннаптар.
Эргим черде чечектелиг чүүден чаагай.

◆

П. ПУРЕВСУРЕН

ТРАКТОРИСТ КЫС

Бо чер чурттуг бир-ле уруг
Болат, кан «аът» мунуп алгаш,
Көрүп четпес делгем шөлдүн
Хөрүзүнүн чарып турду.
Дадаазынныай андарган чер
Талыгырже херилгени —
Шак ол кыстың чоон кара
Чажы шөйлүп чоруткан дег.

Очулдурган Вл. СЕРЕН-ООЛ.

Аңнап үнүпкен

Мырыңай чаа чагган харбиле Бурятияның аңчылары тайгаларже аңнап үнгүлепкен. Ынчангаш ында аңныыр сезону бүгү черлерде эгелээн. Соңгу Прибайкальяның ырак аърга-ээннеринче, Чөөн Саянның сыннарынче аңчыларны вертолёттар чедирип турар. Ооң-биле кады хөй аңчылар автомашиналар, аъттар, ивилер-биле аъттангылаан.

Аңчылар оортан диииңнерин, дилгилерни, кырзаларны, эзтарны болгаш эң-не үнелиг кешти бээр — киштерниң аңнаарлар. Амгы үеде ол республикада күрүнениң болгаш аңныыр тывыштың үжен хире ажыл-агыйы бар.

(СЭТА).

Шын тыпканнар

Бо чылдың октябрь 7-де үнген «Шын» солуга чайнвордту Өвүр районнуң Хандагайты ортумак школазының 9-ку клазының өөреникчизи Сергей Балдан, Хандагайты суурда Дина Биче-оол, Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң «Найырал» салбырында Кадр-оол Хомушку олар: чадаган, дошпулуур, бызаанчы, гитара, баян, игил, мандолина, хомус деп шын тыпканнар.

Тыва эртемденнер-биле ужуражылга

Политиктиг чырыдыышкын бажыңының номчулга залынга Кызыл хоорайның хөй-нииити организацияларының төлээлекчилери чыглып келген. Олар бо чылдың сентябрь 26-дан октябрь 5-ке чедир Ашхабад хоорайга болуп эрткен XIX—XX вектерде төп Азия чурттарының социал болгаш культура хөгжүлдезиниң талазы-биле ЮНЕСКО-нуң бүгү-делегей эртем конференциязының киржикчилери-биле ужурашкан.

Делегейниң ол эртем конференциязынга Тывадан барып киржип чораан Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору Ю. Л. Аранчын, ол институттуң литература болгаш фольклор секциязының эргелекчизи А. К. Калзан ол конференцияның болуп эрткенин, аңаа чүнү чугаалашканын, оон ажыктыг чүнү билип алганын чыылган кижилерге делгереңгей чугаалап бергеннер.

Ашхабадка болган эртем конференциязынга Азияның, Европаның болгаш Американың 23 чурттарының эртемденнери 200 илеткелди кылганнар. Аңаа Совет Эвилелинден барган төлээлерниң саны эң-не хөй болган. Ооң составынга Закавказьеде болгаш ортаакы Азияда турар социалистиг республикаларның эртемденнери хөйү-биле киришкен. Ылаңгыя ындыг улуг эртем конференциязынга Тыва болгаш Бурят АССР-ниң эртемденнери бир-ле дугаар киржип турар.

Тыва эртемденнер Ю. Л. Аранчын, А. К. Калзан олар «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда Тываның социал-төөгүлүг хөгжүлдези», «Тыва чечен чогаал» деп илеткелдерни кылган.

С. КУУЛАР.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези

ТҮҢНЕЛДЕР ЧАҢГЫС ААЙ ЭВЕС

ССРЭ-ниң 50 чыл болур оюнга тураскааткан көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң ийиги ээлчээ Бай-Тайга районга эрткен. Бирги ээлчегте районнуң 64 коллективтеринден 2200 хире бот-тывынгыр артистер талантызын бараалгаткан. Ооң соонда бот-тывынгыр артистер бот-боттарының аразынга үнүүшкүннүг концерттерни организастап чоруткулаан.

Кызыл-Даг көдээ клувунуң чанында уран чүүл коллективи моон мурнунда чылдардан бээр-ле эки ажылдап келгенин демдеглеп болур. Ынчангаш район көрүлдезин оларның концерти-биле ажытканы таварылга эвес. Концерттиң темазы, идейлиг угланыышкыны ССРЭ-ниң 50 чыл болур оюнга тураскааттынган. Артистерниң хеви, эмблемазы безин ону тодаргай көргүзүп турар. Ниити ыры бөлүүнүң киржикчилериниң мурнуку одуруунда эвилелдешкен республикаларның улустарының хеп-сынын кеткеш, национал эмблемаларын тургускулапканын көөрге чараш-ла.

Концертти литература-музыкалыг монтаж-биле ажыткан. Ону Кызыл-Даг ортумак школазының башкызы Оссур Тараа тургускан. Музыка каасталгазы — бот-тывынгыр композитор Хертек Чыганныы. Ук монтажта бистиң амыдыралывыс, эртип келген оруувус, амгы аас-кежиктиг чуртталга, найырал илереп көстүп турар. Ажылчы кежээлерге бараалгаткан шүлүктерни база дыңнап болур.

Армян чогаалчы В. Гурьянның «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп шүлүүн Кызыл-Даг ортумак школазының башкызы Д. Одан-оол эки номчаан. Александра болгаш Тюлюш Хураган-оолдарның өг-бүлези концертте идепкейлиг киржип турар. Тюлюш Хураган-оол боду башкы, а ооң аалының ишти Александра — уруглар садының эргелекчизи. Тюлюш Хураган-оол «Болчагда аныяктар» деп танцыны тургускаш, ону район көрүлдезинге сонуургаткан. Баштак кожамыктарны Хураган-оолдарның өг-бүлези күүседирге зал адыш часкап уткаан.

Концерт программазы эгезинден тура-ла найырал темазынга тураскааттынган. Күүселделер черле шынарлыг болганын айтып болур. Кызыл-дагжылар район көрүлдезинге бирги черни алган.

Көрүлдениң ийиги ээлчээнде киржикчилер хөй. Концерт программазында хөй националдыг улустарның бузулбас эвин, тайбың күш-ажылын алгап-йөрээн ырлар, шүлүктер хөй.

Көрүлдеге ийиги черни Кара-Хөлдүң бот-тывынгыр артистери ээлээн. Оларның концерт программазы шынарлыг, идик-хевин кеттингени эки. Концерт программазының дугайында каш сөс. Программада Совет Эвилелиниң дыка хөй улустарының ырлары, танцылары кирген. Программаны В. Маяковскийниң «Совет паспорт дугайында» шүлүү-биле ажыткан. «Лениннии дыңнаңар» деп ырны ниити ыры бөлүү күүсетти. Украин молдав, танцыларны көрүкчүлерге бараалгаткан.

«Мурнакчы» колхозтуң бот-тывынгыр артистери район көрүлдезинге үшкү черни алган. Бо коллективтиң сцена дөрүнде аскан эмблемазы онзагай. Хөйнүң ыры бөлүү композитор Руденконуң «Ленин мону көрген болза», Р. Кенденбильдиң «Партия бистиң баштыңчывыс» база латви улустуң «Хады-ла, хат» деп ырын ырлаан. Тыва черде ыракка Бай-Тайганың бот-тывынгыр артистери латви улустуң ырын ырлап турары дээрге Совет Эвилелиниң бүгү улустарының уран чүүлүнүң сырый харылзаалыын илередип турар. Ол-ла программада моол ыры, алтай танцы база бар. Салчак Молдурганың «Найырал» дугайында шүлүүн бот-тывынгыр артист Серен Чечен эки номчаан.

Моон мурнунда-ла район көрүлделеринге билдингир апарган Кызыл-Даг, Кара-Хөл, Шуйнуң бот-тывынгыр артистерин адаваска безин чаа өзүп олурар коллективтер бар апарганын оргкомитет-даа, жюри-даа демдеглээн. Ылаңгыя «Тээли» совхозтуң төвүнде коллектив моон мурнунда көрүлделерге киришпейн келген. Ам ол коллектив багай эвес концертти белеткээн. Найырал салбыры бо көрүлдеге база багай эвес киришкен.

Көрүлдеге киришкен коллективтерден Бай-Талдың бот-тывынгыр артистери багай белеткелдиг болганнар. Ооң ыңай национал хөгжүмнү концерттерге четпес ажыглап турарын жюри айыткан. Бай-Тайга национал хөгжүм талазы-биле элээн нептереңгей районнарның бирээзи. Ынчалза-даа бо талазы-биле көскү чүве чок болган. Район көрүлдезинге бызаанчыдан өске национал хөгжүм херекселин көзүлбээн.

Хол-биле кылган чүүлдер дугайында каш сөс. Эрткен чылын бай-тайгажылар чонар-даштан кылган ажылдарның хөйнү эккелген. Ам олар хол-биле кылган өске-даа чүүлдерни белеткеп алган. Кол-ла чүве чүл дээрге, уран-шеверлерниң ажылын четчелеп чыып, шилиири.

Талантылыг кижилер районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринде хөй. Оларны чөп организастаары чугула. Бот-тывынгыр уран чүүлдү чүгле ында-хаая организастап турарындан далаш чүүлдер көскү боор турар. Клуб бүрүзүнде бөлгүмнер доктаамал ажылдавайн турарын айтып болур. Күүседикчилерниң бедик культуразы, идейлиг утка-шынарже сагыш салыры чугула.

Е. МОНГУШ.

ААЛЧЫВЫС — „ОРИДА“

КУЛЬТУРА амыдыралының ЭКРАНЫ

Чоннуң сагыш-сеткили ооң ырларынга болгаш танцыларынга бүгү талазы-биле ажыттынар. Бо сөстерниң бадыткалынга Адыгей Автономнуг областың «Орида» деп ыры, танцы ансамблиниң концертин кирип болур.

Республика найысылалы Кызылга чүгле чаңгыс хүн көргүзер концертке «артык билеттер» чок болганы чугаажок. Аалчыларның концерти көрүкчүлерге байыр чедирген аалгадан эгеледи. Ооң соонда «Сенээ четтирдим, Россия!» деп адыгей ыры чаңгыланып үнду. Өңнүктерниң концертиниң программазы ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга тураскааттынган. Бузулбас найырал Кавказ улузунуң ёзулуг хүндүлээшкинин, бистиң Төрээн чуртувустуң янзы-бүрү улустарының аразында кады ажылдажылга программада долузу-биле илереттинген.

«Адыгейниң ажылчы чонундан тыва көрүкчүлерге изиг байырны дамчытпышаан, адыгейлер дег узун назылыг болуруң» чарлакчы-конферансье Дмитрий Забелов көрүкчүлерге күзеди. Шынап-ла бистиң чуртувуста эң-не хөй улуг назылыг кижилер Адыгея биле Аджарияда база бар. Бистиң ээлдек хөглүг аалчыларывыстың ырларындан кайгамчыктыг Адыгеяның ак-көк дээрииниң, тынып четпес чаагай агаарының, ажыл-ишчи кежээ чонунуң чедиишкиннериниң дугайын көрүкчү очулдуруг чокка-ла билип алган. А оларның самнап тевер танцыларындан адыгейлерниң аажы-чаңын, кедер хевин, амыдыралын билип алдывыс. Боттарының национал номерлеринден аңгыда, акы-дунма республикаларның улустарының ырлары, танцылары база күүсеттинип турар. Ылаңгыя «Орус суй-белек» деп танцыны Валентина биле Тагир Ахметчиннер күүседирге, көрүкчүлер улуг өөрүшкү-биле, чарашсынып хүлээп алдылар. «Чараш кыс Шехерезаданың танцызын» эстрада артизи Сильвана Бельгардт көрүкчүлерге бараалгаткан.

Ыраажылар — Шхамчерин Туов «Мээң аалым», «Төрээн черимниң ырлары», Ольга Сливина «Мээң чуртум», «Орус сапыкчыгаштар» деп ырларны улуг чедиишкин биле күүсеткеннер. Адыгеяның радио-дамчыдылгазының солист-ыраажызы Аслан Дербе Расул Гамзатовтуң «Өңнүктеримерни камнаңар» деп шүлүүнге композитор Айдоницкийниң бижээн ырызын болгаш өске-даа чаа эстрада ырларын онза-ла аянныг күүсеткен. «Орида» ансамбльдиң оркестри (удуртукчузу — композитор Валентин Венецианов) ёзулуг мергежилдиг хөгжүмчүлерден тургустунганы илден. Адыгей артистерниң концерти-биле теле-көрүкчүлер база танышканнар.

С. БАИР,

Уран чүүл училищезиниң башкызы.

ЧУРУКТАРДА: солагай талазында адыгей улустуң танцызын күүседип турары. Оң талазында (үстүнден куду Бүгү-эвилелдиң ыраажылар конкурузунуң дипломантызы Ольга Сливина орус улустуң ырларын, адаанда — артист Туов Шхамчерин адыгей улустуң ырызын ырлап турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ОЛ ЫНДЫГ БОЛГАН

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

саналдаан ындыг доктаалын шуут чаңгыс үн-биле хүлээп алган:

«1. Россияның Социалистиг Федеративтиг Совет Республиказының, Украин Социалистиг Республиканың, Закавказ Социалистиг Федеративтиг Совет Республиканың болгаш Белорус Социалистиг Совет Республиканың Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинге каттыжарын чогуур өйүнде деп санаар.

2. Республикаларның Эвилелинден республика бүрүзүнүң хостуг үнүп болур эргезин арттырбышаан, оларның эки тура болгаш дең эрге принциптерин каттыжылганың үндезинин болдурар...».

Дугуржуп турар республикаларның улустарының национал хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарын долу хандырарын доктаалда база көрүп турар.

Ол дээрге эң-не хөй төлээлерлиг долу эргелиг съезд болган. Совет эрге-чагырга туруп турар бүгү черлерден төлээлер съездиге кирипкен. Хоозурадыкчы хамааты дайынның доозулганының соонда ийи чыл эрткенде, аажок каңдаашкынның ужурундан улуг аштың соонда бүдүн чартык чыл болганда ол съезд болган. Съездиге чедир аш-биле демисел доозулгаш турган. Съезд чүгле аштың уржуктары-биле демисежириниң айтырыгларын чугаалашкан. Ол төөгүлүг аар чоруктарны партия болгаш улус шыдажып эрткеш, тиилекчи бооп үнген деп чүвени бистер, төлээлер, сеткил ханыышкыны-биле бодап турган бис. Совет эрге-чагырга быжыккан. Экономика чедиишкиннинг катап тургустунуп турар апарган. Аажок ядарал-түрегдээниң үезинде культура революциязынга баштайгы өөрүнчүг чедиишкиннер көскү турган.

СОВЕТТЕРНИҢ БИРГИ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИ

1922 чылдың декабрь 29-та Москвага Россия Федерациязының, Украинаның, Белоруссияның болгаш Закавказ Федерациязының делегацияларының төлээлекчилериниң конференциязы чыылган. ССРЭ-ни тургузар дугайында Декларацияның болгаш Керээниң төлевилелин, а ол ышкаш Советтерниң I Бүгү-эвилел съездизиниң ажылының чурумун чугаалашкаш, чүүлдүг деп көрген.

...1922 чылдың декабрь 30-де Советтерниң I Бүгү-эвилел съездизинге чыылган бис. Съездиже улуг көдүрлүүшкүн-биле чоруп турдувус. Чүгле политиктиг утка-биле эвес, харын база чурттуң экономиказын оон ыңай хөгжүдери-биле база ооң камгалал болгаш өске-даа күчүлерин быжыглаары-биле эвилелчи күрүнени тургузары ол үеде кайы хире чугула бооп турганын бистиң кижи бүрүвүс, ылаңгыя өске республикаларга ажылдап турганнар эки билип турган.

Съездини улуг назылыг төлээ Петр Смидович ажыткан.

Бажының дугу агара берген кижиниң, большевик партияның бүгүдеге хүндүткелдиг ажылдакчызының төлептиг мага-боду ам-даа мээң караамга көстүп келир, ындырге ол үнүп кээрге, найыралдыг адыш часкаашкыны-биле уткаан бис.

Бодунуң допчу болгаш билдингир чугаазынга Смидович мынча дээн: «Бистиң күрүнелеривис амга чедир чаңгыс дайынчы фронтуга тус-тус армиялар ыткаш турганнар. Бис шиитпис-биле чаңгыс херекти: күш-ажылдың эрге-чагыргазын, Советтерниң эрге-чагыргазын — империалистиг чазактарның каттышкан фронтузунга удур демисежип турган камгалап, халдап турар капиталга удур социалистиг ажыл-агыйны тургузуп турдувус. Ынчангаш тус-тус республикаларның ол каттышкан күштеринден канчаар-даа аажок улуг күштүг тып ап турган бис...

Бо чаа чадада совет республикаларының каттыжылгазы — удурланмышкынның болгаш тургузулганының чаа улуг күштериниң үнер дөзү болур, ол чорук капиталистиг делегейге билдинмес болгаш коргунчуг, ынчалза-даа бүгү чурттарның ажылчыннарынга өөрүнчүг, магаданчыг болгаш хандыкшылдыг».

Диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле, «Делегей пролетариадының баштыңчызы Ленин делгерезин!» деп лозуң салып турган, съездиниң хүндүлүг даргазынга Владимир Ильичини, а ажылчын даргазынга — Михаил Иванович Калининни соңгаан бис.

Ооң соонда Сталин чүве чугаалаш, ССРЭ-ни тургузар дугайында Декларацияны болгаш Керээни номчуп дыңнаткан. Оларны каттыжып турар дөрт эвилелдешкен республикаларның делегацияларының конференциязы съездиниң бүдүүзүнде чүүлдүг деп көргенин чугаалаан болгай мен.

Бодунуң илеткелинге Сталинның медеглээни болза: «Бөгүнгү хүн Совет эрге-чагырганың төөгүзүнде эргилделиг хүн болуп турар. Бо хүн болза, совет республикалар кады хөделип турза-даа, хамыктың мурнунда боттарының туруп турарының айтырыгларын шиитпирлеп, аңгы-аңгы турган эрги, эрткен үениң болгаш республикалар чаңгыс аай эвилелге каттыжып, совет республикалар аңгы-аңгы турган чоруун чок болдуруп турар чаа ажыттынып турар үениң аразынга хөгжүлдениң чугула чадазы болур...

...Бөгүнгү хүн болза национал дарлалдың кинчизин үрей шапкан, капиталга удур тиилелгени организастаан, пролетариат диктатуразын тургускан. Чөөн чүктүң улустарын оттурган, Барыын чүктүң улустарын оттурган. Барыын чүктүң ажылчыннарын сорук киирген кызыл постү партия тугундан күрүне тугу болдурган болгаш совет республикаларны чаңгыс күрүнеге, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинге каттыштырган ол тукту долгандыр совет республикаларның улустарын мооңнээн чаа Россияның тиилелгезиниң хүнү болур...».

Дараазында украин төлээ Михаил Фрунзеге сөс берген. Буржуазияның болгаш эрге-чагырга алган пролетариаттың күрүне тургузуушкунунуң оруктарының кайы хире улуг ылгалдыын эвилелчи күрүнени тургузар дугайында съездиге киирген Декларацияның болгаш Керээниң үлегери-биле тодаргай болгаш бузурелдиг көргүскен.

Фрунзениң оон ыңай медеглээни болза:

«Бо үндезин салыкчы документилерни чогаадыр ажылды шагдан бээр кылып келдивис. Боларның үндезиннерин Советтерниң национал съездилеринге дыка кичээнгейлиг чугаалашкан. Советтерниң төлээлекчилериниң конференциязын база бо документилерни редакциялап ажылдаан. Бо документ бүрүзүнүң чүүлдерин бир-бирээ чокка олар көрүп, чугаалашкан.

Съездиге киирген Декларацияны болгаш Керээни калбак болгаш бүгү талалыг ылап чугаалашкан чорук четчир магадылал болган деп болгу дег.

Ынчалза-даа Декларацияны болгаш Керээни колдуунда хүлээп алгаш, бо чугула күрүне документилерин эвилелдешкен республикаларның Төп Күүсекчи Комитеттеринге база катап немей чугаалаштырары-биле дамчыдарын бистиң ам соңгуурувус ССРЭ-ниң Күүсекчи Комитединге дагзыр деп саналды үндүрерин каттыжып турар дөрт эвилелдешкен республикаларның делегациялар төлээлекчилериниң конференциязы меңээ даарткан. Республикаларның ТКК-ларының эдилгелерин болгаш саналдарын өөренип көргеш, эвилелчи күрүнениң үндезин Хоойлузунуң төлевилелин шуут чогаадып ажылдаарын болгаш ону Советтерниң II Бүгү-эвилел съездизинге бадыладыры-биле киирерин саналдаан.

Ол санал хүлээп алдынган.

Ооң соонда съезд ССР Эвилелиниң дээди органын — ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитедин (ТКК) соңгаан, ооң составынга каттышкан бүгү республикалардан 371 депутат кирген, ССРЭ-ниң ТКК-зының соңгуткан кежигүннериниң аразынга Россия Федерациязындан мен база кирген мен. ТКК-ның ол-ла черге болган бирги сессиязы ТКК-ның дөрт даргаларынга (Ленинниң саналдааны ёзугаар каттышкан эвилелдешкен республикаларның саны-биле) Михаил Калинин (РСФСР), Григорий Петровский (УССР), Нариман Нариманов (ЗСФСР) болгаш Александр Червяков (БССР) оларны соңгаан.

Бухараның Улусчу Совет республиказындан Кары-Иолдаш Булатов, Хорезмниң Улусчу Совет Республиказындан Сафаев съездиге байыр чедирип, деткимчениң, найыралдың сеткил-сагыжын илереткеш, оларның республикаларының ажылчы массаларының күзел-соруу каттышкан эвилелдиң талазында деп медеглээннер.

Оларның ол саналдарын бүгү зал адыш часкаашкыны-биле уткаан. Оон ыңай, оларның Улусчу совет республикалары ырак эвес келир үеде социалистиг совет республикалар болуп, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинде киргеннериниң аразынга боттарын кээр аас-кежиктиг болур дээрзинге бүзүреп турарын илереткеннер. Коминтернниң Күүскомунуң мурнундан эш Коларов байыр чедирип чүве чугаалааш, бо съездиниң делегейге чугула болуушкун болуп турарын, чаа хевириниң күрүнезин — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузуп, канчаар каттыжып турарын Коминтернниң улуг сонуургал-биле хайгаарап келгенин медеглээн.

Закавказьеның пролетариадындан съездиге байыр чедиришкиниңиң чалбыыштыг чугаазынга Киров мынча деп медеглээн:

«...Бистиң эвилелге каттышкан бүгү республикаларның төлээлеринге бо сандайларның олурар черни чедиишпес апаар үе удавас келир. Ынчангаш күш-ажылдың төлээлекчилерин четчир саны-биле чыглып болгу дег тураскаалдыг ордуну чоокку үеде тударын бистиң эвилелдиң ТКК-зынга ажылчыннарның мурнундан саналдап тур мен. Мээң бодап турарым-биле алырга, эвилелдиң найысылалынга эң чараш болгаш эң эки шөлге туттунар ужурлуг ол бажыңга, ол ордуга ажылчын болгаш тараачын бодунуң билиин бедидеринге негеттиннер бүгү-ле чүвени тып алыр ужурлуг».

Украинаның ядыы тараачыннарындан съездиге Одинец байыр чедирген. Ол украин тараачынның улусчу ёзу-биле мерген угааныг, нарын философчу деп-даа чугаалары хире чугаазын бис улуг кичээңгей-биле дыңнаан бис. Одинецтиң медеглээни болза:

«Бистиң тараачын бодалывыс-биле алырга, амгы эвилел кандыг болуп турарын мен чугаалаайн. Шаанда дээрбечилерниң эвилели турган, ам ажыл-ишчилерниң эвилели-дир». Пролетариатка болгаш тараачын чонга тураскаал болур ордуну Москвага тургузар дугайында Кировтуң саналын ол деткээн.

телевидение

ОКТЯБРЬ 26-ДА
МОСКВАДАН

14.30 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Ленинчи өөредиг — ажыл-ишке удуртулга». СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизмниң институдундан репортаж. 15.00 — «Орус аялгалар». Концерт. 15.20—15.30 — Чаасар. 15.30 — Спорт программазы. 16.15 — Хөй серияныг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. «Човулекчи Ваңатко хемчег ап тур...» (ЧССР). 3-кү, 4-кү сериялар. 18.00 — «Үе». Информастыг программа. 18.30 — Өңнүг телекөргүзүг. «Румянцевтиң херээ». Уран-чечен фильм. 20.10 — «Бузулбас эвилел». Мордва АССР.

КЫЗЫЛДАН

20.40 — Телемедээлер. 21.00 — Телефильм. 21.15 — Телемедээлер. 21.25 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.30 — Өңнүг телекөргүзүг. «Сорулга». Документалдыг фильм. 21.40 — Н. Долинина — «Хостуг шак». Телешии. 23.00—23.30 — «Үе». Информастыг программа.

АГААР

Бөгүн республикага булуттаар, соңгу районнарга хар чаар, өскелеринге чагбас. Барыын угланыышкынныг хат кошкак, барыып районнарга күштүүнге чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 3-8 градус соор, өскелеринге 2 градус соонтан 2 градус чедир чылыыр.

Кызылга булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы 0-2 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Амыдырал бисти шылгап турар» 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 21 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бистиң соңгаларывыста чырык» 15; «Республика прокурорунга полиция комиссарының миниишкини» 16.35, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бонивурнуң чурээ» (1-ги, 2-ги кезектери) 17.30, 20.15; «Бир эвес сен эр болзуңза» 15.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оолдар» 9, 10.50; «Кыз Жибек» (1-ги, 2-ги кезектери) 12.40, 15.25, 18.10, 20.50 шактарда.

САДЫП АЛЫҢАР!

Республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Кызылда артык кезектер баазазында дараазында номерлерниң подшипниктерин хостуг садып турар, 113 Л, 313, 314, 317, 320, 410, 411, 1220, 1310, 1311, 1609, 1610, 1616, 2308, 3213, 3611, 5306, 7216, 7309, 8112, 8116, 8318, 26903, 32412, ЗН 32615, 42413, 42520, 46117, 62613, 404705, 776901, 86911К, 926722, 2007132.

Адрези: Комсомольская кудумчузу бажың, 97.
Телефон 26-42.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00926